تحریر و تألیف: حسین شیری

آموزش خط معلّی

تحریر و تألیف: حسین شیری

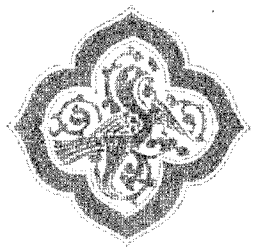

آموزش خط معلی

تحریر و تألیف: حسین شیری

ناشر: هم‌میهن

چاپ: کوثر

لیتوگرافی: نقش

طرح جلد و صفحه‌آرایی: آتلیه ترنج

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۵

قیمت: ۲۵/۰۰۰ ریال

شمارگان: ۳۰۰۰

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۶۵۱۶۳۹۲

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۸۷۶-۰۱-۳

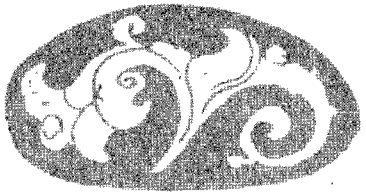

فهرست

مقدمه ۵
تراش قلم ۷
مرکب، دوات و لیقه ۷
کاغذ، زیردستی ۷
سطرنویسی ۷
نقطه ۸
حروف ۹
ترکیب‌ها ۳۹

عجل الله تعالى
يا صاحب الزمان

مقدمه

هر آنکه بخواهیم شرحی و مقدمه‌ای بر جایگاه قلم و توانایی آن در رشد و بسط مفاهیم انسانی به هر صاحب‌منظر و روشن‌ضمیری تقدیم کنیم، بانگ این طنین الهی و آسمانی چنان در روح و روان و فطرت هنرمندی می‌کاود که «نون والقلم» است.
و پروردگار و رسولش و بندگان صالحش پیوند می‌خورند آیاتی از کتاب نون و القلم شب معراج محمدبن عبدالله خاتم رسالت الهی و ایران اسلامی تاکنون بعنوان یکی از نمادهای مهد هنر، فرهنگ و تمدن مشرق زمین، در صفحات تاریخ خود مهم نگاشته است نام کاتبان بسیاری را وهم بسیار مکتوبی که اوج شور و شعور نسبت به پروردگاری است که پاک است خالق.
عالم پاک هنر در نزد ایرانیان در تمام زمینه‌ها چه در شعر و ادبیات، چه در معماری، چه در صنعت، چه در نگارگری و موسیقی و ... دنیایی را خلق نموده که هنر و هنرمند در فضایی بدون هیاهو و زیور، فقط می‌اندیشند و پاسخشان عرق‌ریزانی است که محصول این خلسه عرفانی و روحانی است، هنر خوشنویسی و خوشنویسان این مرز و بوم نیز از این قاعده و سلوک مستثنی نبوده، بلکه شاید خود خالق و یا از اولین کاشفان این عالم‌اند.
هنر خوشنویسی، شرح زندگانی اساتید و شرح شکل‌گیری رسم‌الخط‌ها شاید که نه، بلکه به چندین مجلد بیانجامد که همگان از ظهور و پیدایش نسخ تعلیق، ثلث، شکسته و خوشنویسان آن و عوالمی که گذشته، آگاه و همزادپنداری کنند که چگونه این سلوک عارفانه خوشنویسان، سینه به سینه گشته و گردیده و می‌گردد و آنچه از آن همه و این همه که پیش رو داریم باقی است از، رسم‌الخطی که نام مقدسی دهان به دهان و دیده به دیده می‌گردد و آیتی است از یادگاری پاک که آنچه را فرا می‌گرفت از وحی جبرئیل امین، کاتبی امین‌تر به اوج عالم علم می‌نگاشت. رسالت، نبوت و امامت را با قلم ولایت‌مدارانه با مرکب کوثری که عطایش شده بود از خم غدیر تا صبح روزی که طنین «فزت و رب‌الکعبه»، روی سجاده‌اش ریخت، مشق شب شبهای کوفه‌اش بود و علی«علیه‌السلام» حالا که نه، بلکه بوده و هست مشق شب سیاه مشق‌های هنرمندی که روح و روانش در مسیر باران فیض و مدد اوست. بارانی از ارادت یک دنیا محبت که

در وجود خوشنویس صاحب ذوق و سرشار از ایمان، شکوفه‌های رسم‌الخط «معلّی» پرورانده شد و حالا کعبه و مولود این شکوفایی هم به یاد حجرالاسود قلم را شکافت بنام یک مولود پاک آسمانی منتصب به مولی‌الموحدین علی‌بن ابیطالب علیه‌السلام، معلی را.

حمید عجمی و خط متوسلانه‌اش به مولا را شاید بتوان گفت از سال ۱۳۷۸ خوشنویسان بسیاری می‌شناسند هنرمندان اهل دلی که نگفته پیداست، می‌دانند که خط معلی نامی است که برآیندی از نام امام ولایت و اهل‌بیت(ع) است. نوعی خط حماسی، عاشورایی و آیینی است، سروشی است از خروشیدن روح و اهل فن و ذوق در ترکیب‌ها می‌توانند نمادهای وقایع جانسوزی که گذشته است را با دیده جان نظاره کرد. قامت کشیده الف یار، زخم یاس، زهر عشق، آتشی که به نیستان، کاروان خورشید، عطش و بیماری، عَلَم و نشان‌ها از علمدار، غربت و ظهور و قلیان روحی عجمی در نگارش معلی او را در اوج سلیقه و خلاقیتش در نوع ترکیب‌بندی در این خط، نماینده تمام ذوق و استعداد هنرمند خوشنویس ایرانی کرده است.

ذوق و هنر استاد عجمی آنجا که خصوصیات بارز آن علاوه بر نوین بودن خط معلی را متذکر می‌شود، ارتباط سریع آن با مخاطب خاص و عام را، به جمع دیگر خطوط ایرانی پیوند داده است.

«معلّی» خطی است با شباهت به ثلث و نسخ و حفظ تمایز و تفاوتهای بارز دیگر، که در این مجلد کوشیده شده ضمن آشنایی با حروف و نوشتن سطرهای ساده و نقطه‌گذاری، شیوه قلم‌تراشی که ضمن رعایت کلیه شیوه‌های پیشین خوشنویسی است با اندکی تفاوت در شیب قلم به علاقمندان فراگیری خط معلی کمک کرده باشد و همچنین در مجلد دوم سعی بر آن خواهد شد با تأکید بیشتر بر ترکیب‌بندی، فضاسازی، فرم و ریتم توأم با خلاقیت در نگارش خط معلی به علاقمندان این امکان را بدهد که با جسارت بیشتر و پویایی در خط معلی به هنرآفرینی توفیق بیشتری کسب نمایند.

مضافاً اینکه هنرمندان رشته گرافیک نیز طی سالیان گذشته از خود استقبال شایان توجهی نسبت به این خط نشان داده و در دگرگونی‌های نگارشی آن نیز سهم بسزایی داشته‌اند و بر جنبه‌های پیدا و پنهان دیگر این خط افزون گردیده است.

امید است که کتاب حاضر بتوند ضمن آشنایی با مفردات رسم‌الخط معلّی از «الف» تا «ی» به اضافه سطرهایی که نوشته شده، جهت تمرین و کاربرد آموزشی آن مفید بوده که قطعاً هدف چنین بوده و نه کسب شهرت و مادیات بلکه انگیزه تألیف در مسیر توسعه و اعتلای فرهنگ و هنر خوشنوسی ایران اسلامی در میان نسل جوان و علاقمندان به فراگیری خوشنویسی و آیندگان و پس‌دادن درس نزد استاد است که «هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق... .»

بمنه و کرمه

حسین شیری/۱۳۸۳

تراش قلم

تراش قلم در خط معلی بهمان صورتی است که قلم نستعلیق تراشیده می‌شود فقط بخاطر ضعفهایی که در خط معلی وجود دارد اگر کمی شیب قلم تندتر گرفته شود بهتر است. البته به عادت هم بستگی دارد. لیکن اگر قلم شیب بیشتری داشته باشد براحتی می‌توان شاکله حروف را نوشت.

مرکب، دوات و لیقه

مرکب، دوات و لیقه نیز بهمان کیفیتی است که در خطوط دیگر وجود دارد با این تفاوت که در خط معلی مرکب باید روان باشد لذا با اضافه نمودن مرکبِ و آب مقطر به نسبت کافی می‌توان آن مشکل را برطرف نمود.

کاغذ، زیردستی و ...

در خط معلّی نیز همچون خطوط دیگر گِرَم کاغذ(کلفتی و نازکی کاغذ) به نسبت دانگ قلم متفاوت است که خوشنویسان نیز به این مقوله بخوبی واقفند. به دلیل استحکام و قدرتی که خط معلی دارد این خط را به هیچ عنوان نمی‌توان روی پا نوشت لذا بایستی از میز مناسب با شیب و نور کافی استفاده کرد.

سطرنویسی

۱

ساده

بعد از تمرین حروف و مفردات، برای نوشتن سطر باید ابتدا ۴ سطر بصورت افقی و چندین سطر بصورت عمودی ترسیم کرد (بصورت شکل مقابل)

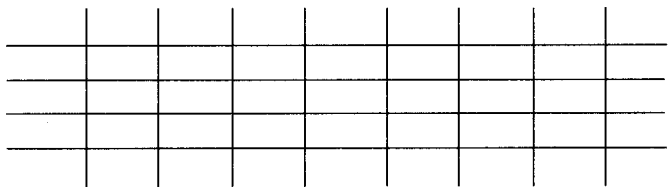

وضعیت قرار گرفتن حروف نسبت به سطرها:

۲

ترکیبی

در ترکیبی، سطرها به چند شکل وجود دارد یکی از انواع آن سطر پله‌ای (پلکانی) می‌باشد که در شکل روبرو می‌بینید.

شکل دیگر سطرهای ترکیبی، کتیبه‌ای می‌باشد که برای موارد خاص مورد استفاده قرار می‌گیرد:

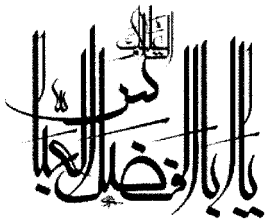

۳

قطعه(ترکیب‌بند)

در قطعه یا ترکیب‌بندی یک سطر یا جمله بصورت ریز و درشت و در قالبهای مختلف نوشته می‌شود:

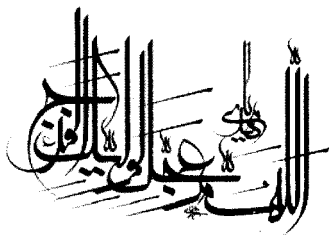

نقطه:

واحد اندازه‌گیری در خط، نقطه می‌باشد. لذا نقطه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.
نقطه در خط معلی به دلیل اینکه از خطوط دیگر بزرگتر نوشته می‌شود، لذا حروف نیز به تناسب بزرگتر نوشته می‌شود.

در خط معلی نقطه نزدیک به حروف و کلمات نوشته می‌شود مانند شکل مقابل:
و حتی در بعضی از حروف نقطه به حرف مورد نظر چسبیده می‌شود مانند:
و در بعضی از موارد نقطه‌های سه‌تایی به صورت عمودی به هم چسبیده می‌شوند مانند شکل:

حـروف

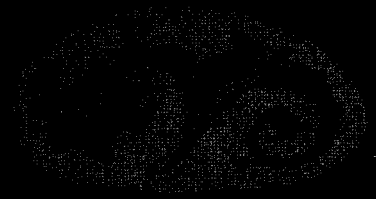

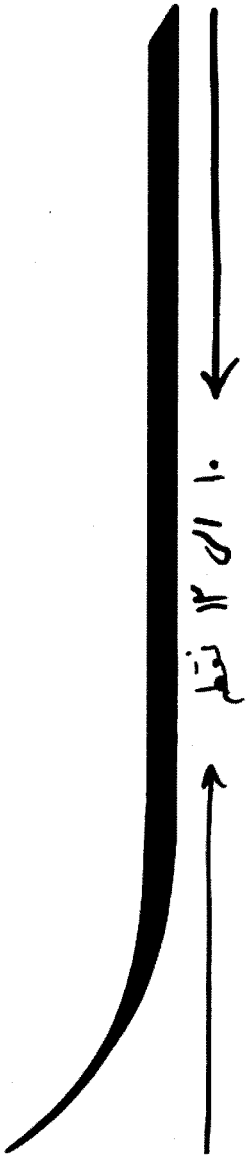

برای نوشتن (الف) با تمام قلم از بالا به پایین حداقل به طول ۸ نقطه و دو نقطه آخر به سمت چپ و پایین نوشته می‌شود

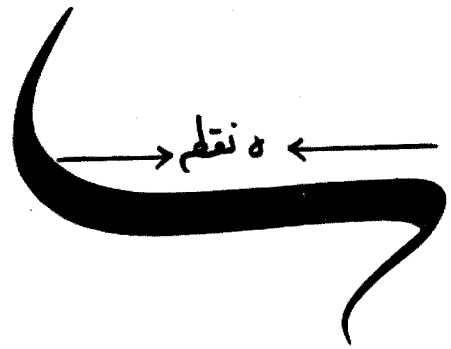

(ب) با دو حرکت نوشته می‌شود حرکت اول با تمام قلم از راست به چپ به طول ۵ نقطه و در انتها با چرخش دست به سمت بالا نوشته می‌شود. حرکت دوم با نیش به سمت چپ و پایین نوشته می‌شود

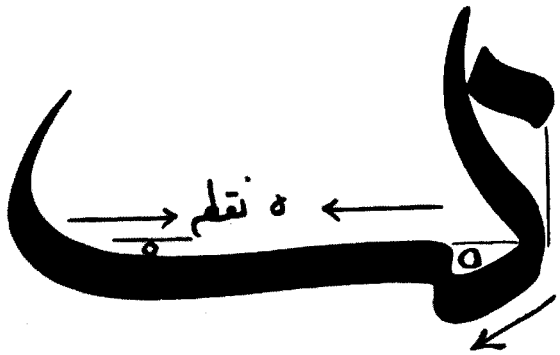

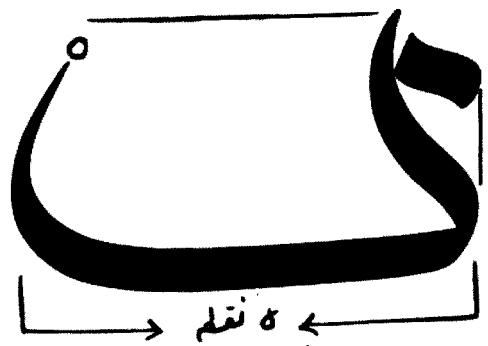

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پائین و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و حرکت دوم با تمام قلم از راست به چپ نوشته می‌شود و در انتها به سمت بالا و کمی به سمت راست نوشته می‌شود.

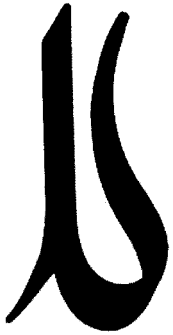

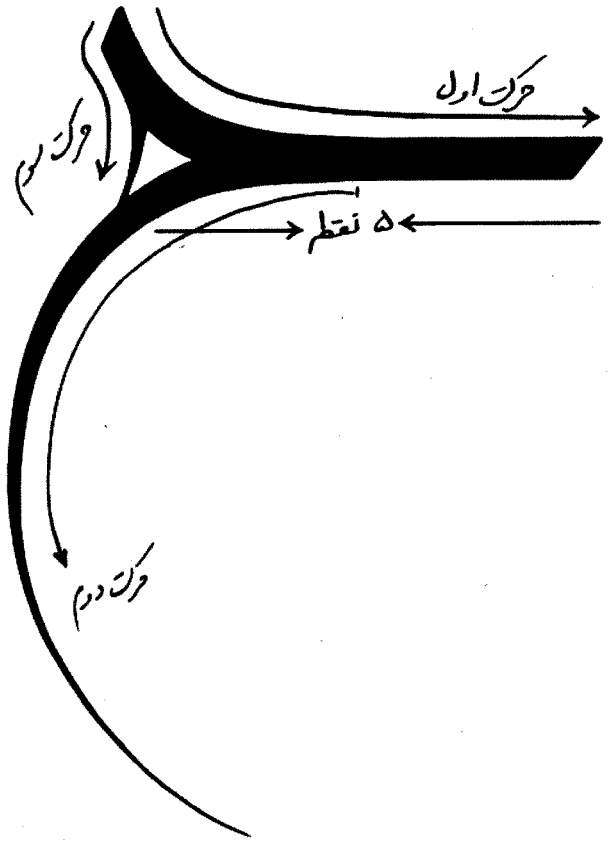

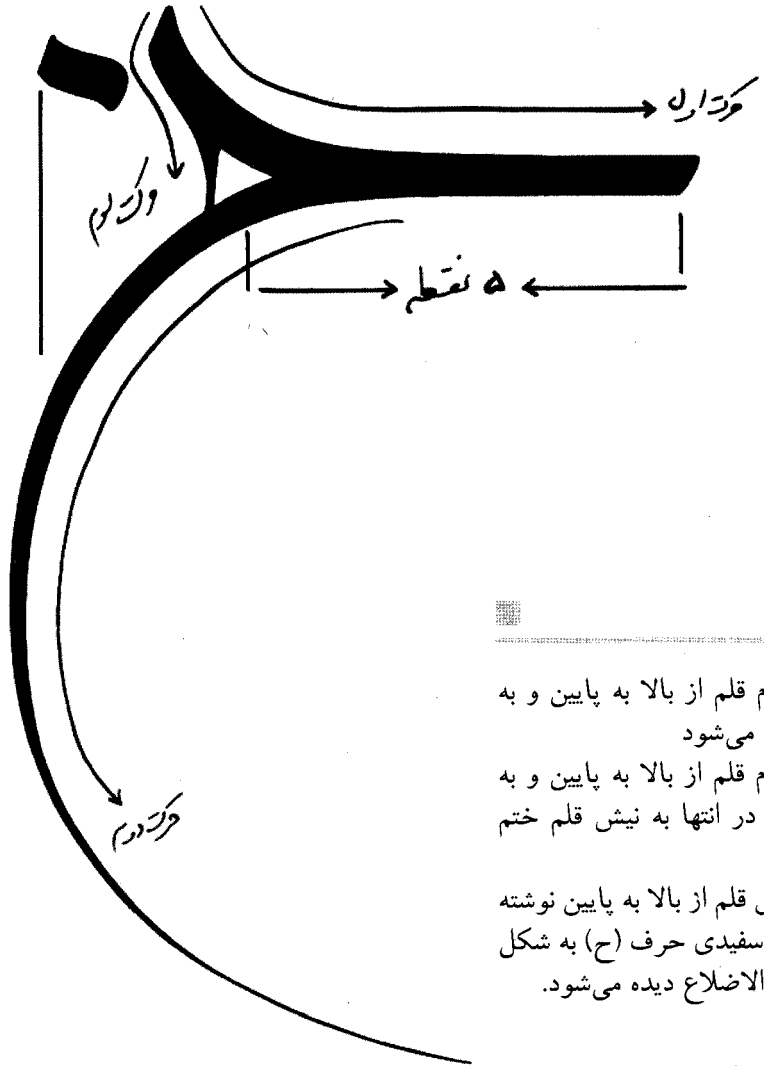

حرکت اول: با تمام قلم از بالا به پایین و به سمت راست نوشته می‌شود

حرکت دوم: با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت نیم‌دایره و در انتها به نیش قلم ختم می‌شود.

حرکت سوم: با نیش قلم از بالا به پایین نوشته می‌شود که در انتها سفیدی حرف (ح) به شکل یک مثلث متساوی‌الاضلاع دیده می‌شود.

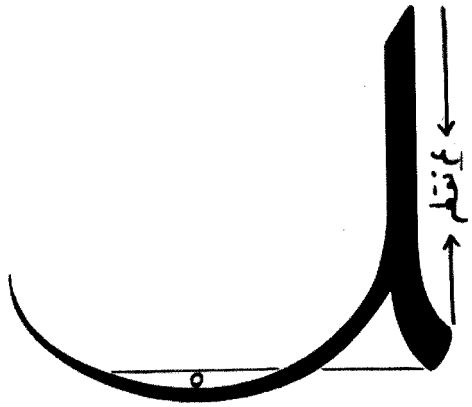

حرکت اول: با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و حرکت دوم با نوک قلم نوشته می‌شود

حرکت اول با تمام قلم از پایین به بالا و به طول ۴ نقطه نوشته می‌شود. حرکت دوم با نوک قلم از راست به چپ و به صورت نیم‌دایره نوشته می‌شود.

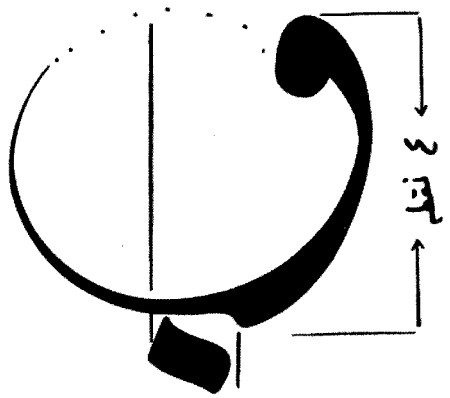

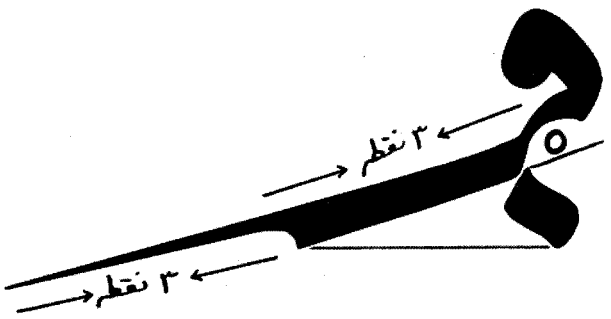

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین نوشته می‌شود و حرکت دوم با نوک قلم نوشته می‌شود.

حرکت اول با تمام قلم و با چرخش قلم نوشته می‌شود. حرکت دوم با نصف قلم نوشته می‌شود و به نیش قلم ختم می‌شود. حرکت سوم با تمام قلم به صورت شیب‌دار(یک‌نقطه) و به طول ۳ نقطه نوشته می‌شود. حرکت آخر با نوک قلم و به طول ۳ نقطه نوشته می‌شود.

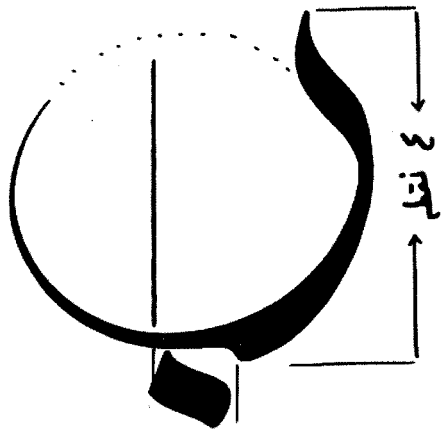

حرکت اول از بالا به پایین و به صورت موج دار نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم به صورت شیب‌دار(یک‌نقطه) و به طول ۳ نقطه نوشته می‌شود. حرکت آخر با نوک قلم و به طول ۳ نقطه نوشته می‌شود.

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت موج‌دار و با شیب یک نقطه. حرکت دوم با تمام قلم از بالا به پایین. حرکت سوم با نوک قلم از بالا به پایین نوشته می‌شود.

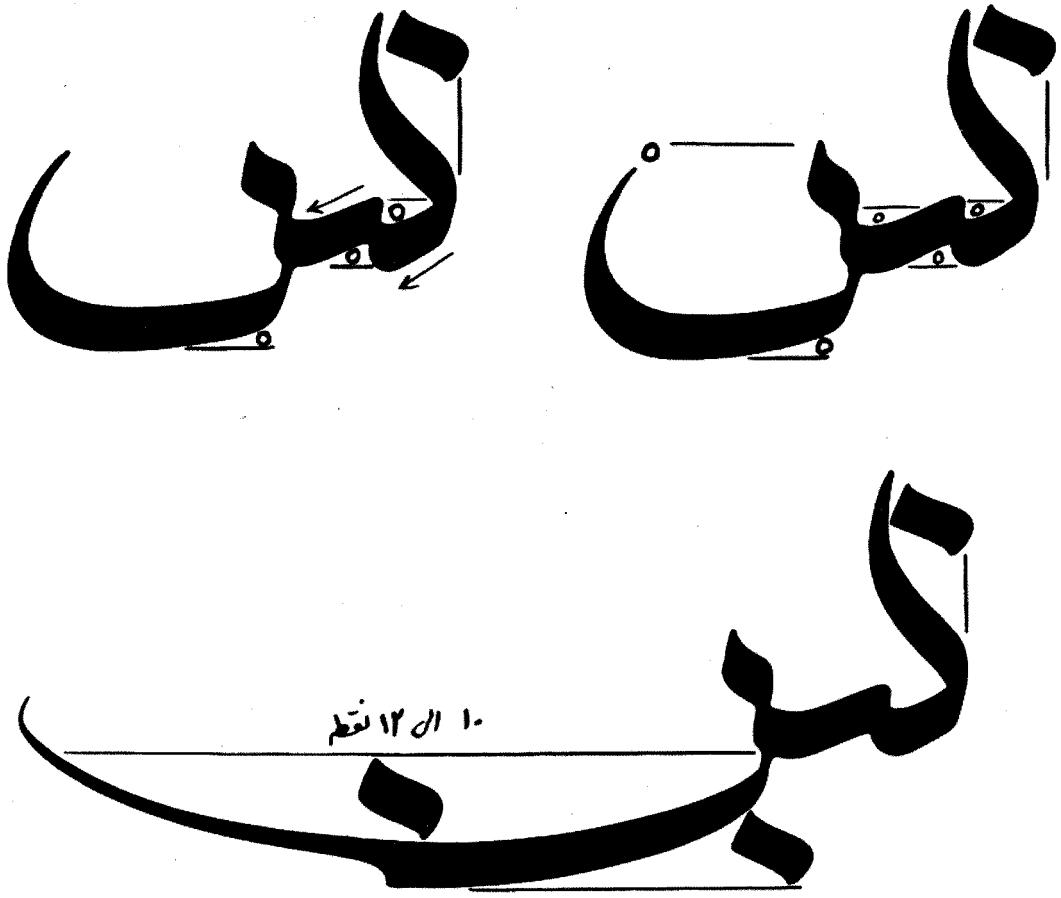

حرکت اول از بالا به پایین با تمام قلم و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود. حرکت دوم به صورت شیب‌دار با تمام قلم. حرکت سوم همانند حرکت دوم بصورت شیب‌دار و با تمام قلم. حرکت چهارم از بالا به پایین با تمام قلم و به صورت موج‌دار. حرکت پنجم با تمام قلم و با شیب کم نوشته می‌شود.

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت موج دار نوشته می‌شود. حرکت دوم و سوم با تمام قلم بصورت شیب‌دار. حرکت چهارم از بالا به پایین با تمام قلم و به صورت موج‌دار. حرکت پنجم با تمام قلم با شیب ۱ نقطه و طول ۵ نقطه نوشته می شود. حرکت ششم با نوک قلم و به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود.

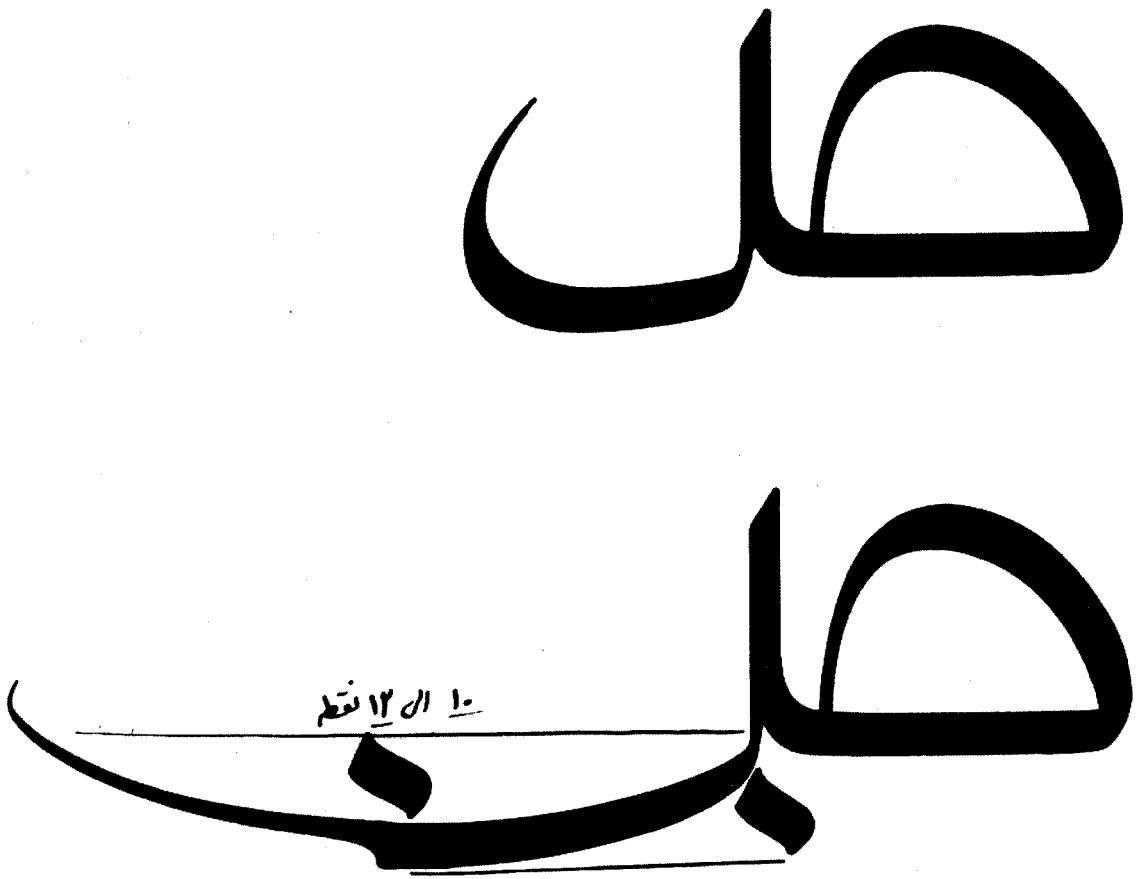

حرکت اول به صورت نیم‌دایره و با تمام قلم نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم از راست به چپ و به سمت بالا نوشته می‌شود و حرکت سوم از راست به چپ با تمام قلم و به سمت بالا نوشته می‌شود.

حرکت اول به صورت نیم‌دایره و با تمام قلم نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم از راست به چپ و به سمت بالا نوشته می شود. حرکت سوم با تمام قلم به شیب یک نقطه و به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود. حرکت چهارم با نوک قلم و به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود.

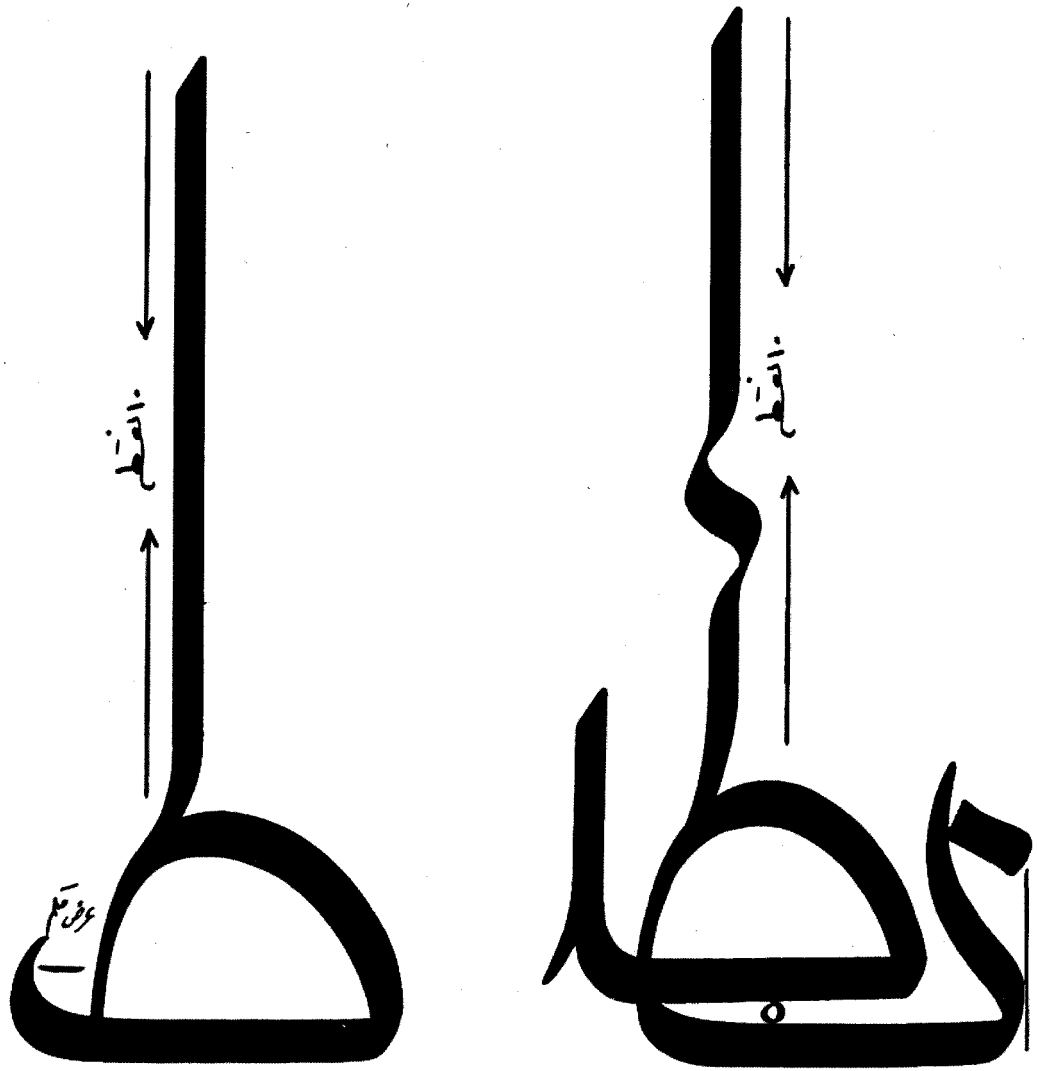

حرکت اول به صورت نیم‌دایره و با تمام قلم نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم از راست به چپ و به سمت بالا نوشته می‌شود. حرکت سوم همانند اول از بالا به پایین و با تمام قلم نوشته خواهد شد.

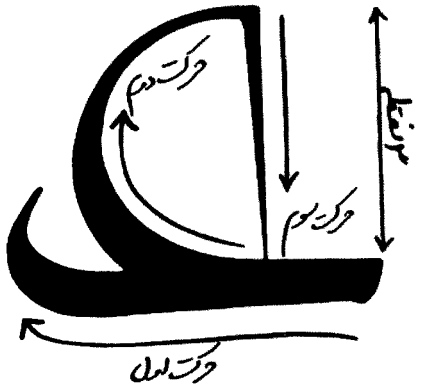

حرکت اول با تمام قلم از راست به چپ و موج‌دار نوشته می‌شود. حرکت دوم از پایین به بالا و به صورت نیم‌دایره و به نوک قلم ختم می‌شود. حرکت سوم از بالا به پایین و با نوک قلم نوشته می‌شود.

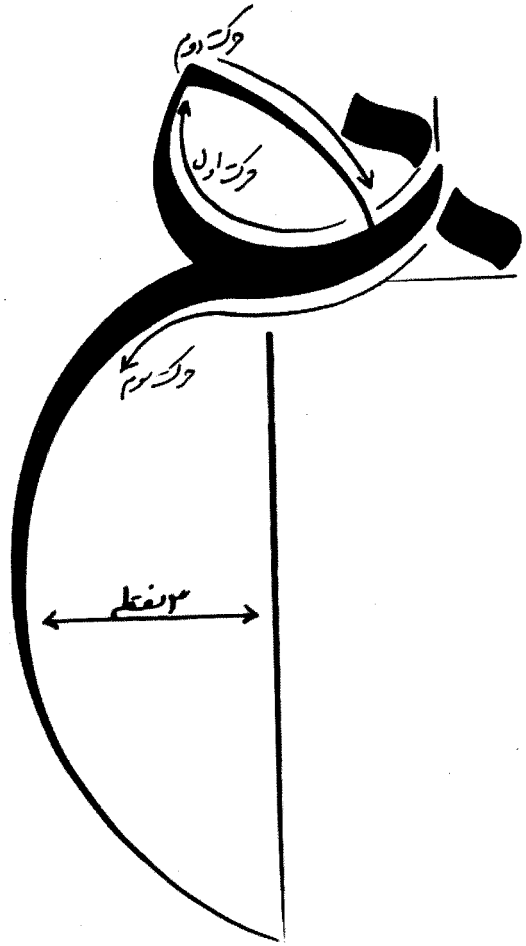

حرکت اول با تمام قلم از راست به چپ و به صورت نیم‌دایره نوشته می‌شود. حرکت دوم از بالا به پایین و با نوک قلم نوشته می‌شود. حرکت سوم از بالا به پایین و با تمام قلم نوشته می‌شود و در انتها به نوک قلم ختم می‌شود.

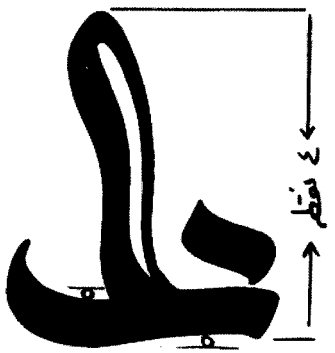

حرکت اول از راست به چپ و با تمام قلم و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود. حرکت دوم از پایین به بالا و با تمام قلم و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و حرکت سوم با نوک قلم از بالا به پایین و به صورت موج دار نوشته خواهد شد.

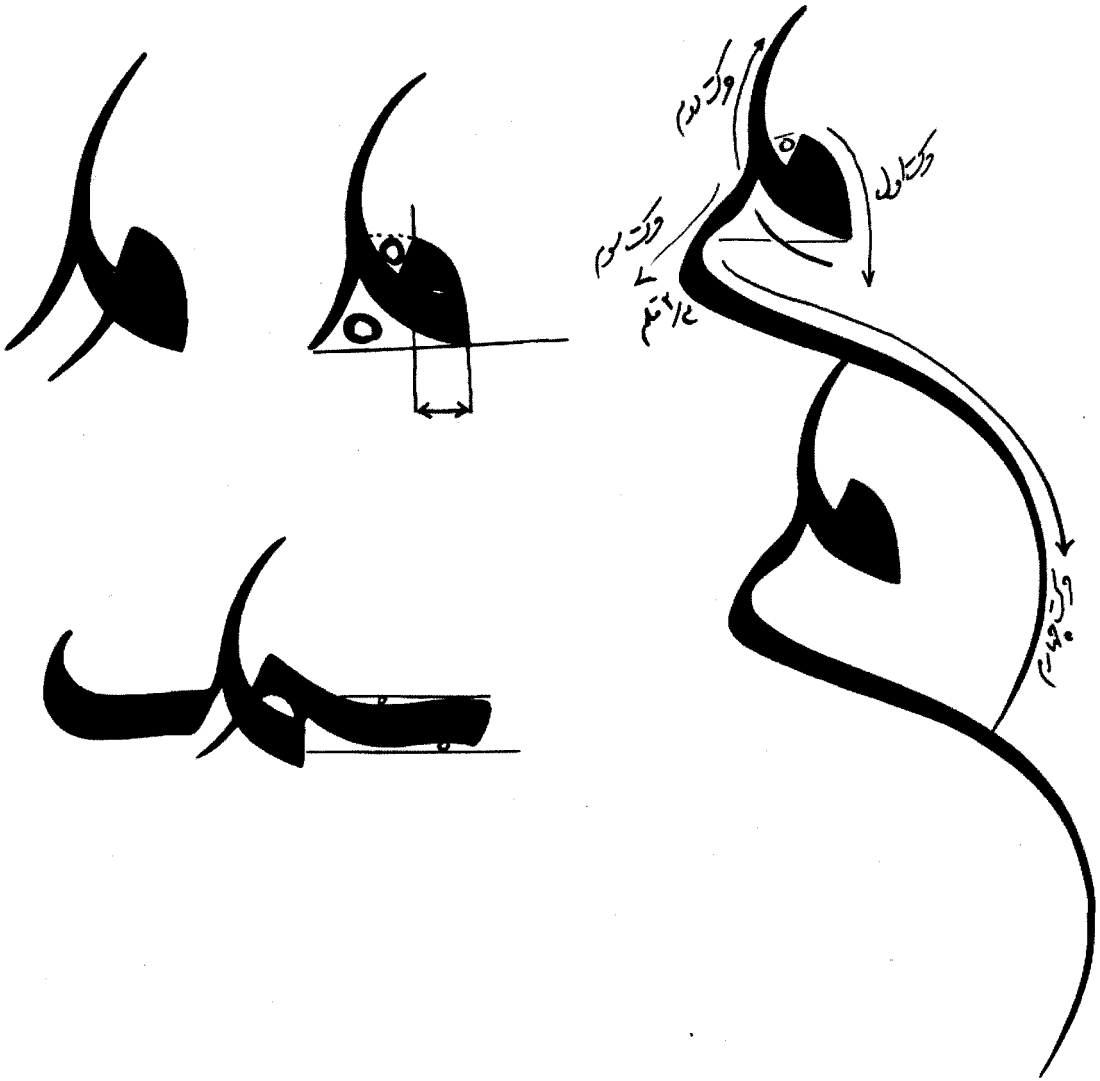

شکل کلی حرف (میم) به صورت دوکی شکل است

حرکت اول با تمام قلم شروع شده و به نوک قلم ختم می‌شود و به صورت قوس‌دار نوشته می‌شود. در حرکت دوم قلم عمود روی کاغذ گذاشته می‌شود و با چرخش قلم به سمت بالا حرکت می‌کند. حرکت سوم از بالا به پایین با نصف قلم نوشته می‌شود. حرکت چهارم با دو سوم قلم شروع می‌شود و به نوک قلم ختم می‌شود.

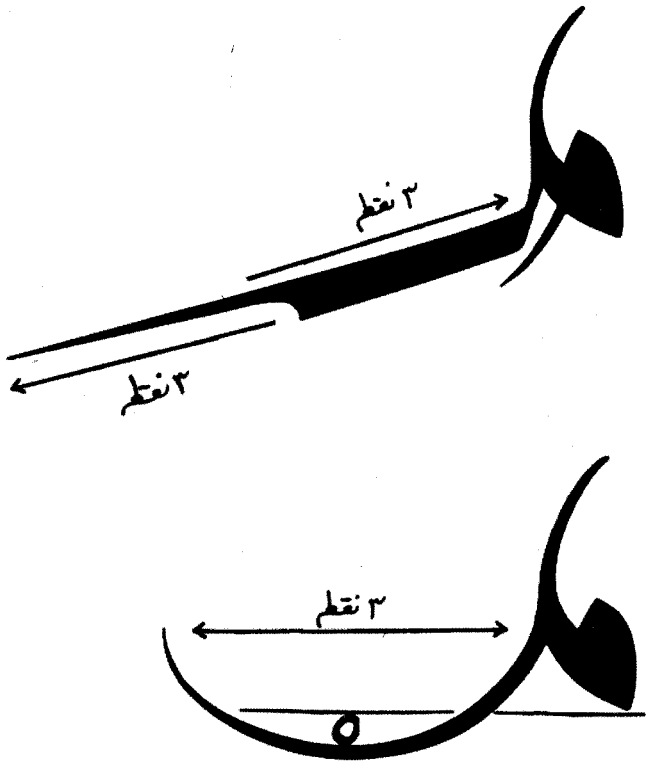

حرکت اول با تمام قلم شروع می‌شود و به نوک قلم ختم می‌شود. در حرکت دوم قلم عمود روی صفحه کاغذ گذاشته می‌شود و با حرکت چرخشی دست به سمت بالا می‌شود. در حرکت بعدی با تمام قلم به شیب یک نقطه و طول سه نقطه نوشته می‌شود. در حرکت آخر با نوک قلم و به طول ۳ نقطه نوشته می‌شود.

حرکت اول با تمام قلم شروع و به نوک قلم ختم می‌شود. در حرکت دوم قلم عمود روی صفحه کاغذ گذاشته می‌شود و به صورت چرخش دست از پایین به بالا انجام می‌شود. در حرکت آخر با نوک قلم به صورت نیم‌دایره و به طول ۳ نقطه نوشته می‌شود.

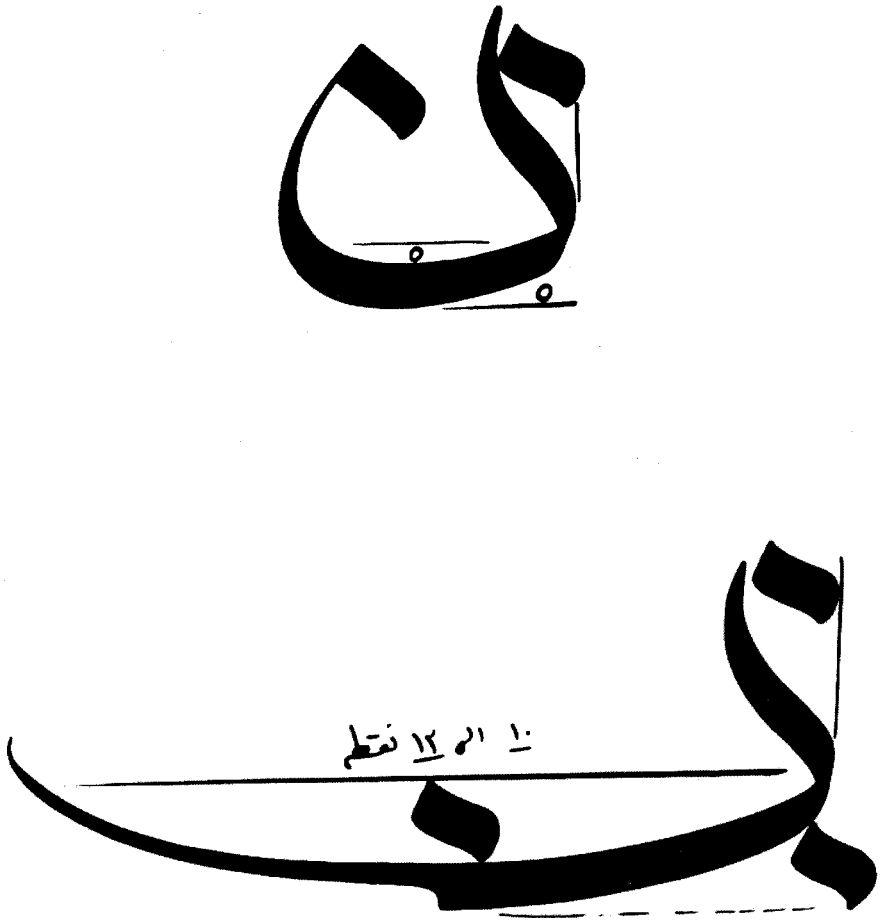

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم از راست به چپ و در انتها به سمت بالا و به نقطه ختم می‌شود.

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود. در حرکت دوم با تمام قلم به شیب یک نقطه و به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود. در حرکت آخر با نوک قلم و به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود.

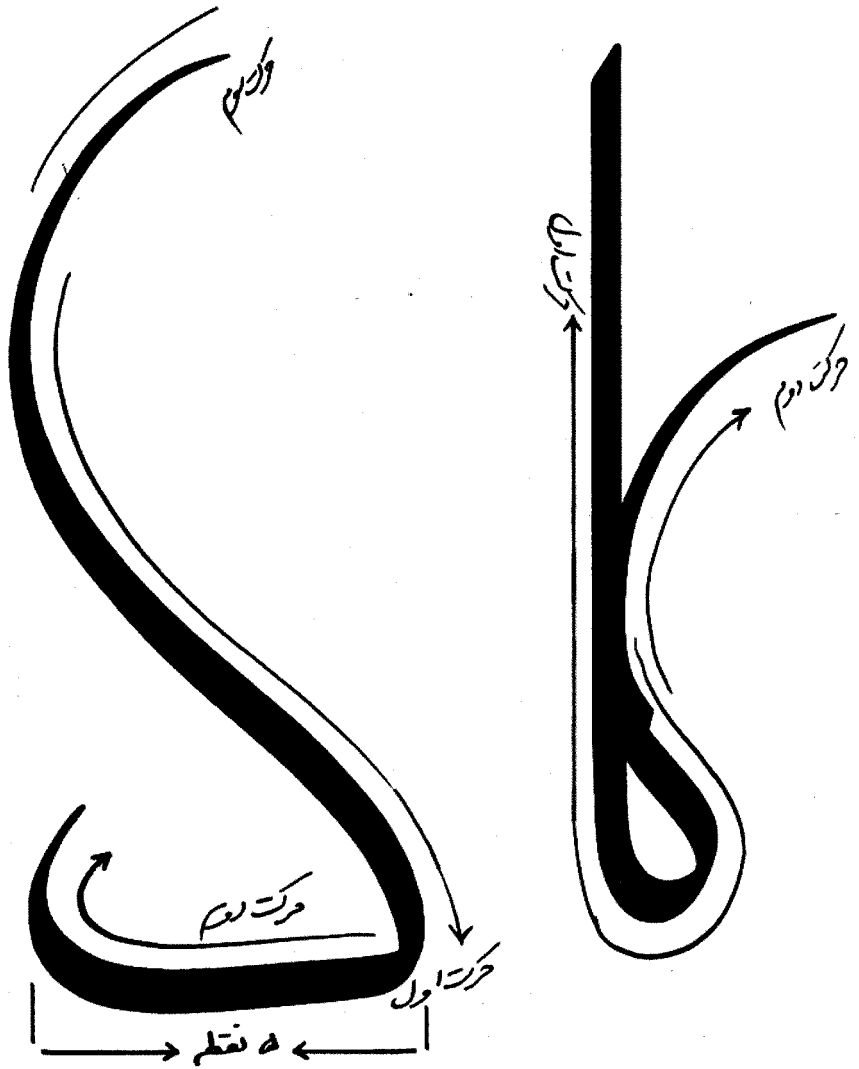

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین و دوباره به سمت بالا حرکت می‌کنیم. حرکت دوم از پایین به بالا و با تمام قلم و به صورت قوس‌دار می‌نویسیم و در انتها به نوک قلم ختم می‌شود.

حرکت اول از بالا به پایین با تمام قلم و به صورت قوس‌دار نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم از راست به چپ نوشته می‌شود و حرکت سوم از پایین به بالا و به صورت قوس‌دار نوشته می‌شود.

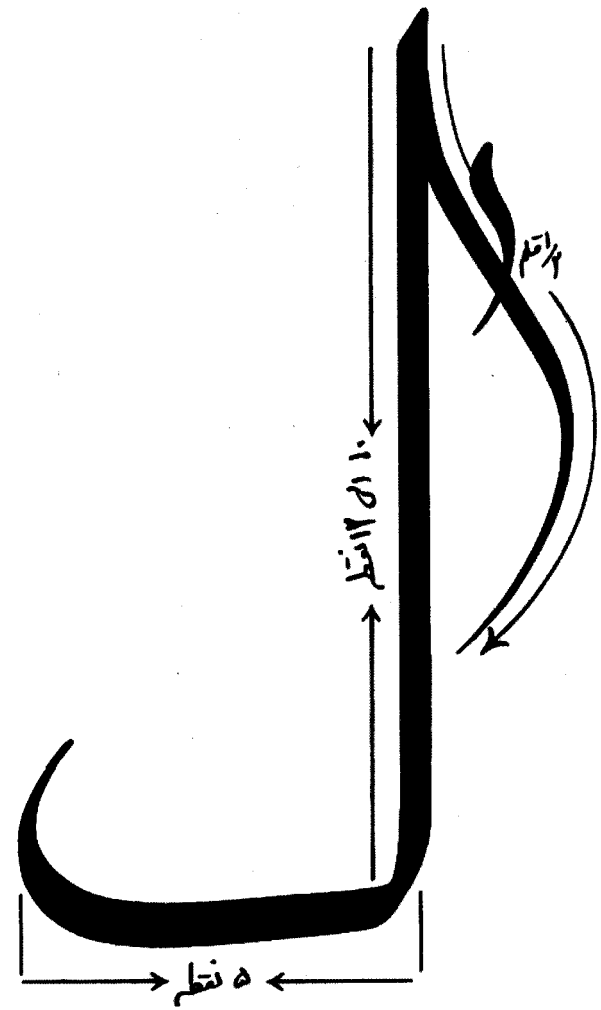

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین همانند (الف) نوشته می‌شود. در حرکت دوم از راست به چپ با تمام قلم نوشته می‌شود. در حرکت سوم از بالا به پایین به صورت قوس‌دار با نصف قلم شروع و به نوک قلم ختم می‌شود.

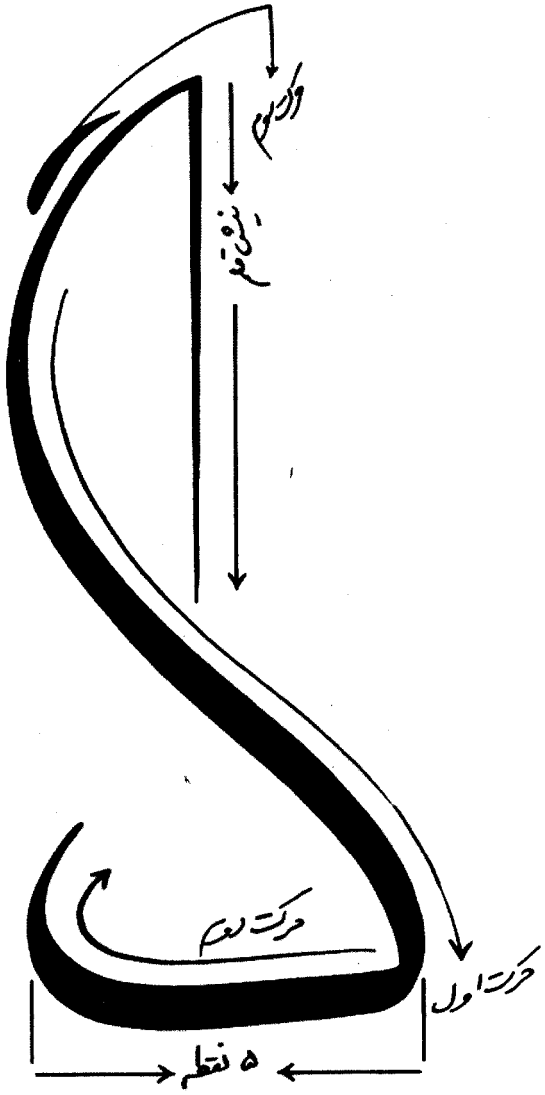

حرکت اول از بالا به پایین با تمام قلم و به صورت قوس‌دار نوشته می‌شود. حرکت دوم نیز با تمام قلم از راست به چپ نوشته می‌شود. در حرکت سوم از پایین به بالا و سپس به سمت پایین نوشته می‌شود که در انتها به نیش قلم ختم می‌شود.

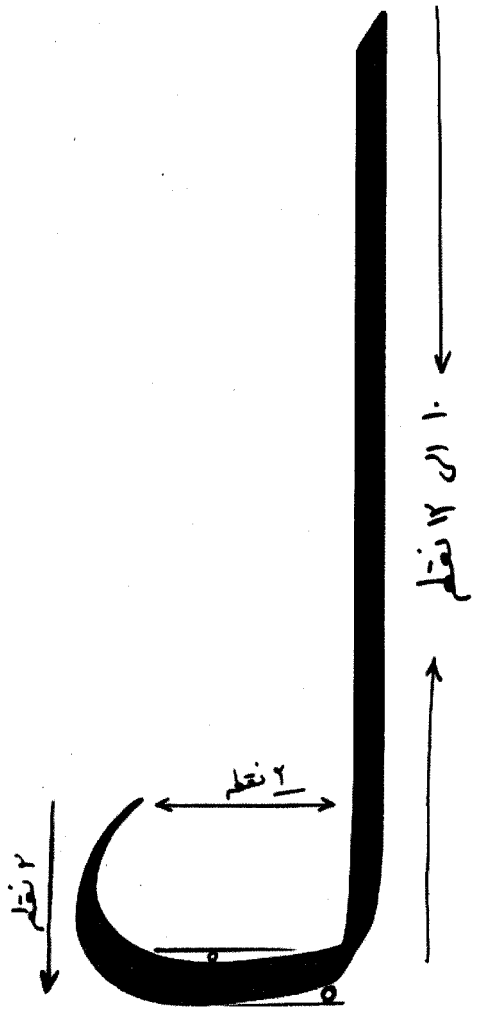

حرکت اول از بالا به پایین با تمام قلم و به صورت قوس‌دار نوشته می‌شود. در حرکت دوم با تمام قلم از بالا به پایین همانند (الف) نوشته می‌شود. در حرکت سوم با نوک قلم از پایین به بالا نوشته می‌شود.

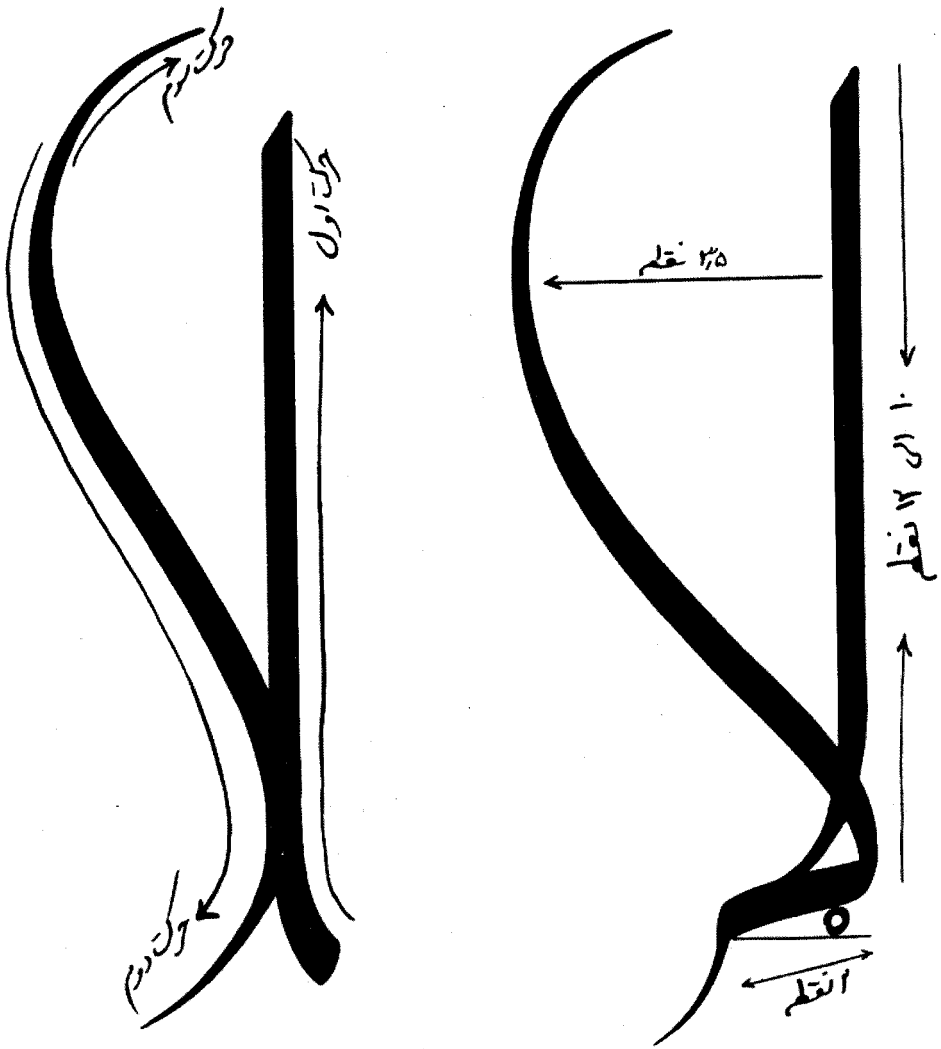

حرکت اول از بالا به پایین به طول ۱۰ نقطه و با تمام قلم نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم نوشته می‌شود.

حرکت اول از پایین به بالا با تمام قلم و به طول ۱۰ نقطه نوشته می‌شود. در حرکت دوم از بالا به پایین با تمام قلم و به صورت قوس‌دار نوشته می‌شود. در حَرکت سوم از پایین به بالا و به نوک قلم نوشته ختم می‌شود.

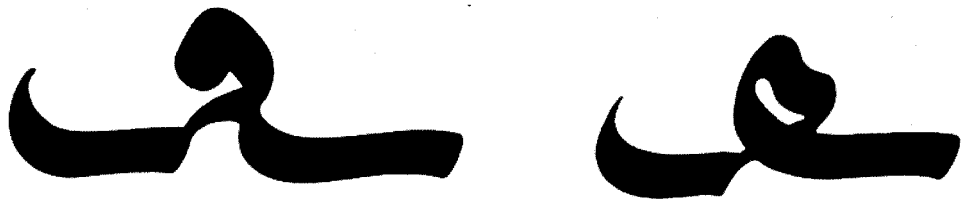

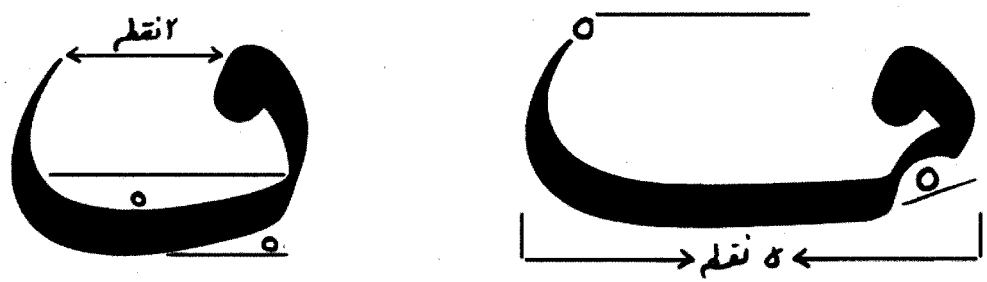

حرکت اول با تمام قلم و به صورت چرخش نوشته می‌شود. حرکت دوم با نصف قلم نوشته می‌شود و حرکت سوم با تمام قلم از راست به چپ و در انتها به سمت بالا نوشته می‌شود.

حرکت اول با تمام قلم و به صورت چرخشی نوشته می‌شود و حرکت آخر با تمام قلم از راست به چپ و در انتها به سمت بالا و کمی به سمت راست تمایل دارد.

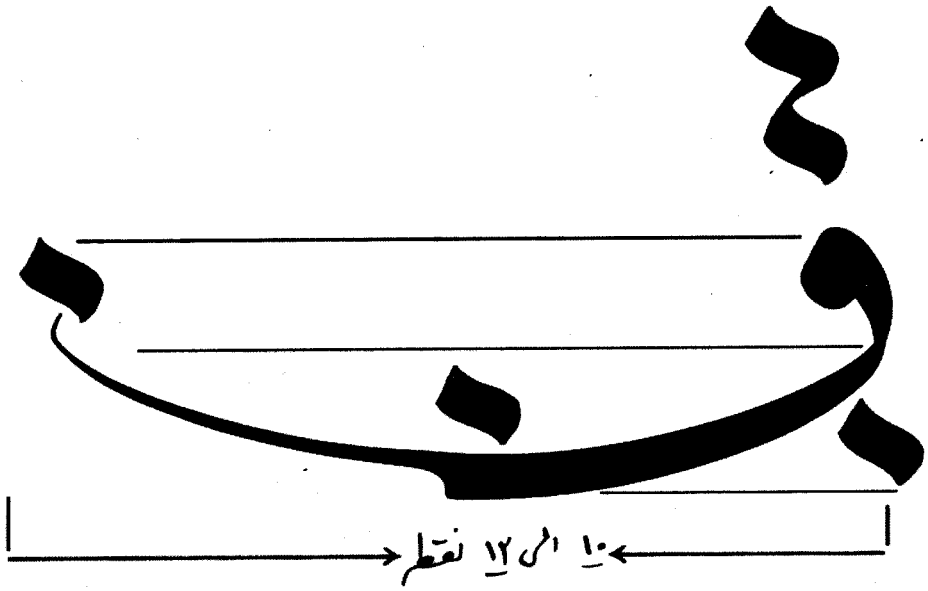

حرکت اول با تمام قلم و به صورت چرخش نوشته می‌شود. حرکت دوم با تمام قلم با یک نقطه شیب به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود و حرکت آخر با نوک قلم و به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود.

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و بعد از گرد شدن مجدداً به سمت بالا و سپس با نوک قلم به سمت پایین نوشته می‌شود. در حرکت دوم از بالا به پایین که با نصف قلم شروع و به نوک قلم ختم می‌شود.

حرکت اول و دوم با تمام قلم از بالا به پایین شبیه حرکت حرف (دال) نوشته می‌شود. در حرکت سوم با نوک قلم از بالا به پایین نوشته می‌شود و در حرکت آخر با تمام قلم از راست به چپ نوشته می‌شود.

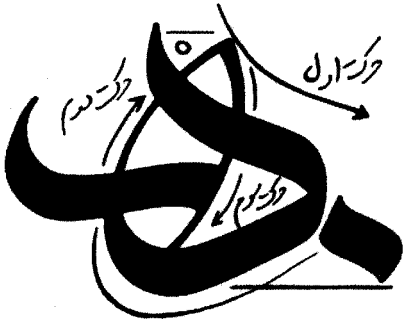

در حرکت اول از پایین به بالا با تمام قلم نوشته می‌شود. در حرکت دوم از بالا به پایین با نصف قلم به صورت مارپیچی و سپس بعد از دورزدن به سمت بالا نوشته می‌شود. در حرکت سوم با تمام قلم از راست به چپ نوشته می‌شود.

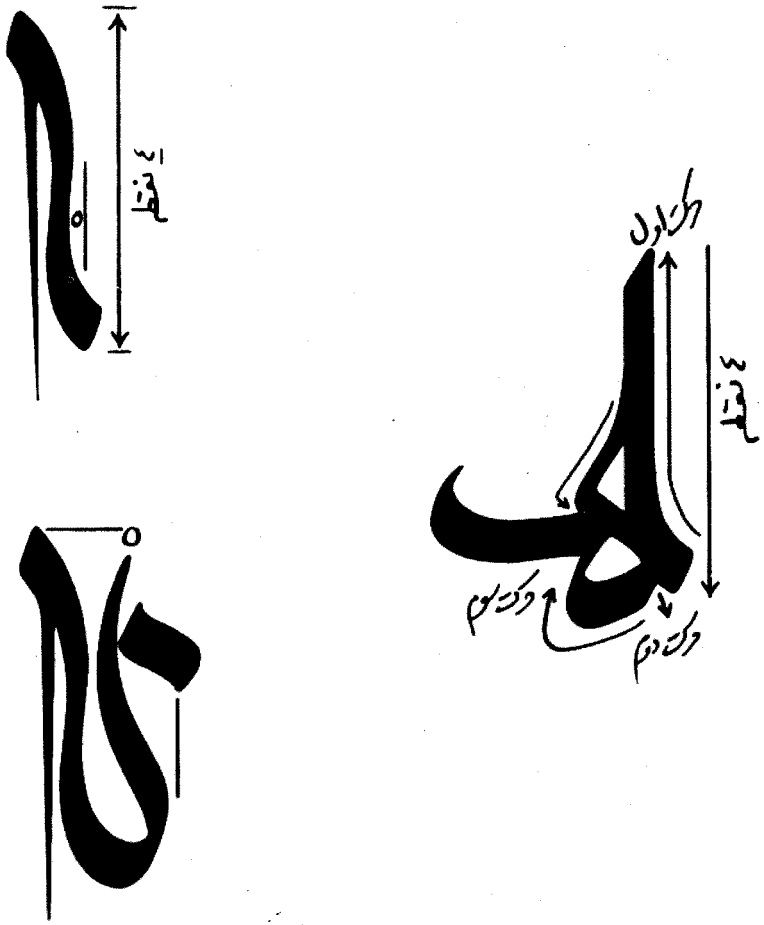

حرکت اول با تمام قلم از بالا به پایین و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و از پایین به بالا به صورت یک خط عمودی نوشته می‌شود. حرکت دوم از پایین به بالا به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و حرکت سوم از بالا به پایین با نوک قلم به صورت عمودی نوشته می‌شود.

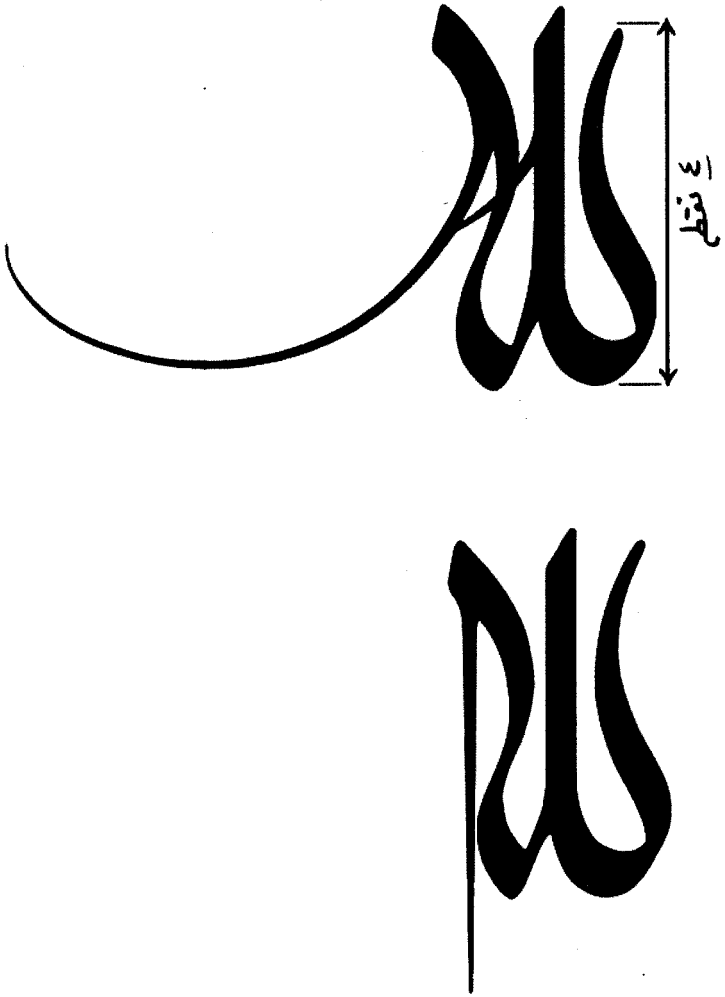

حرکت اول از بالا به پایین و با تمام قلم به ارتفاع چهارنقطه و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و از پایین به بالا به صورت عمودی نوشته می‌شود. در حرکت آخر از پایین به بالا به صورت موج‌دار با تمام قلم و سپس به تدریج از ضخامت قلم کم خواهد شد و در انتها به نوک قلم ختم می‌شود.

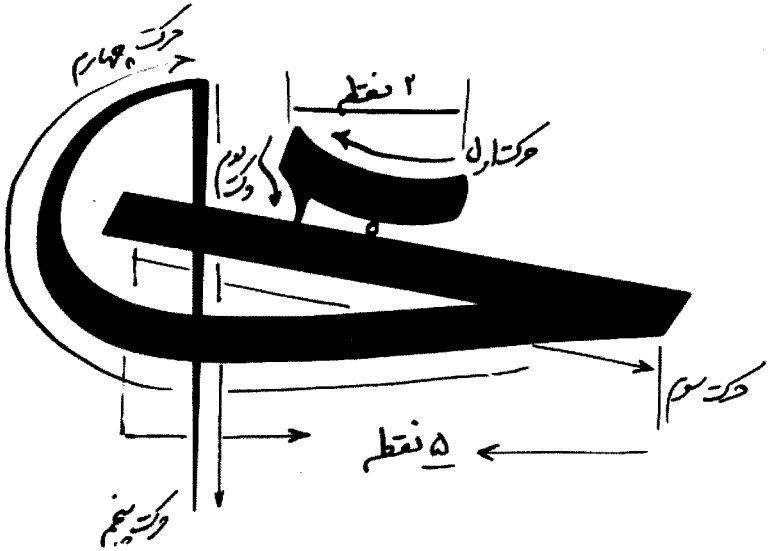

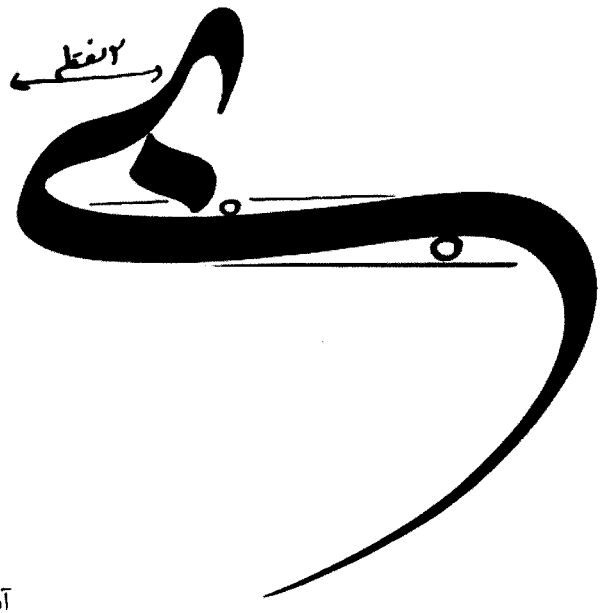

در حرکت اول از راست به چپ با تمام قلم و به صورت منحنی نوشته می‌شود. در حرکت دوم با نوک قلم به سمت پایین. در حرکت سوم با تمام قلم به طول ۵ نقطه و شیب یک نقطه نوشته می‌شود. در حرکت چهارم از راست به چپ با تمام قلم و در انتها به سمت بالا و نیم‌دایره‌ای نوشته می‌شود و در حرکت پنجم از بالا به پایین با نوک قلم و به صورت عمودی نوشته می‌شود.

در حرکت اول با تمام قلم و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود. در حرکت دوم از چپ به راست با تمام قلم و به صورت موج‌دار نوشته می‌شود و در انتها به نوک قلم ختم می‌شود و در حرکت سوم از بالا به پایین و با تمام قلم نوشته می‌شود.

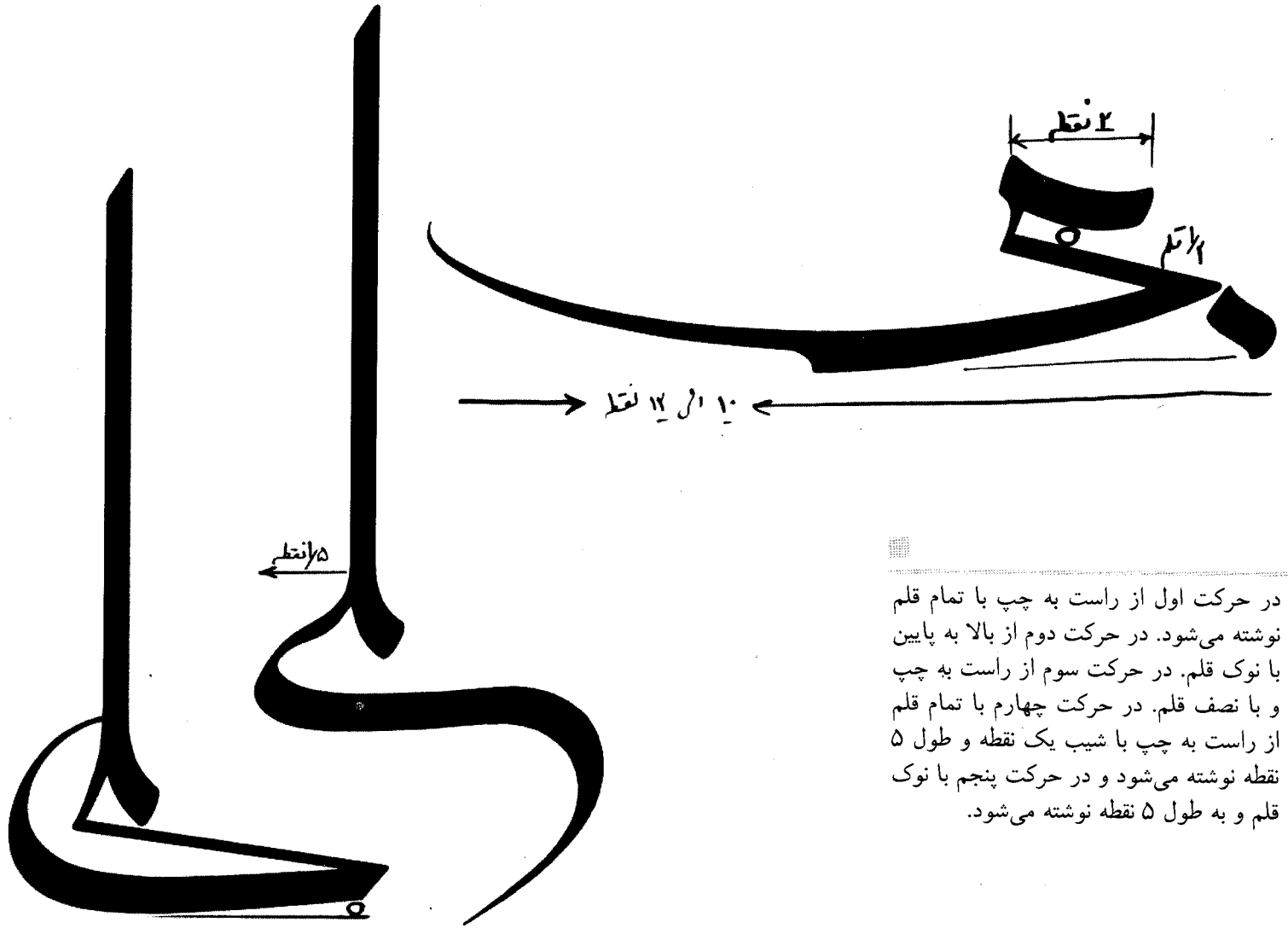

در حرکت اول از راست به چپ با تمام قلم نوشته می‌شود. در حرکت دوم از بالا به پایین با نوک قلم. در حرکت سوم از راست به چپ و با نصف قلم. در حرکت چهارم با تمام قلم از راست به چپ با شیب یک نقطه و طول ۵ نقطه نوشته می‌شود و در حرکت پنجم با نوک قلم و به طول ۵ نقطه نوشته می‌شود.

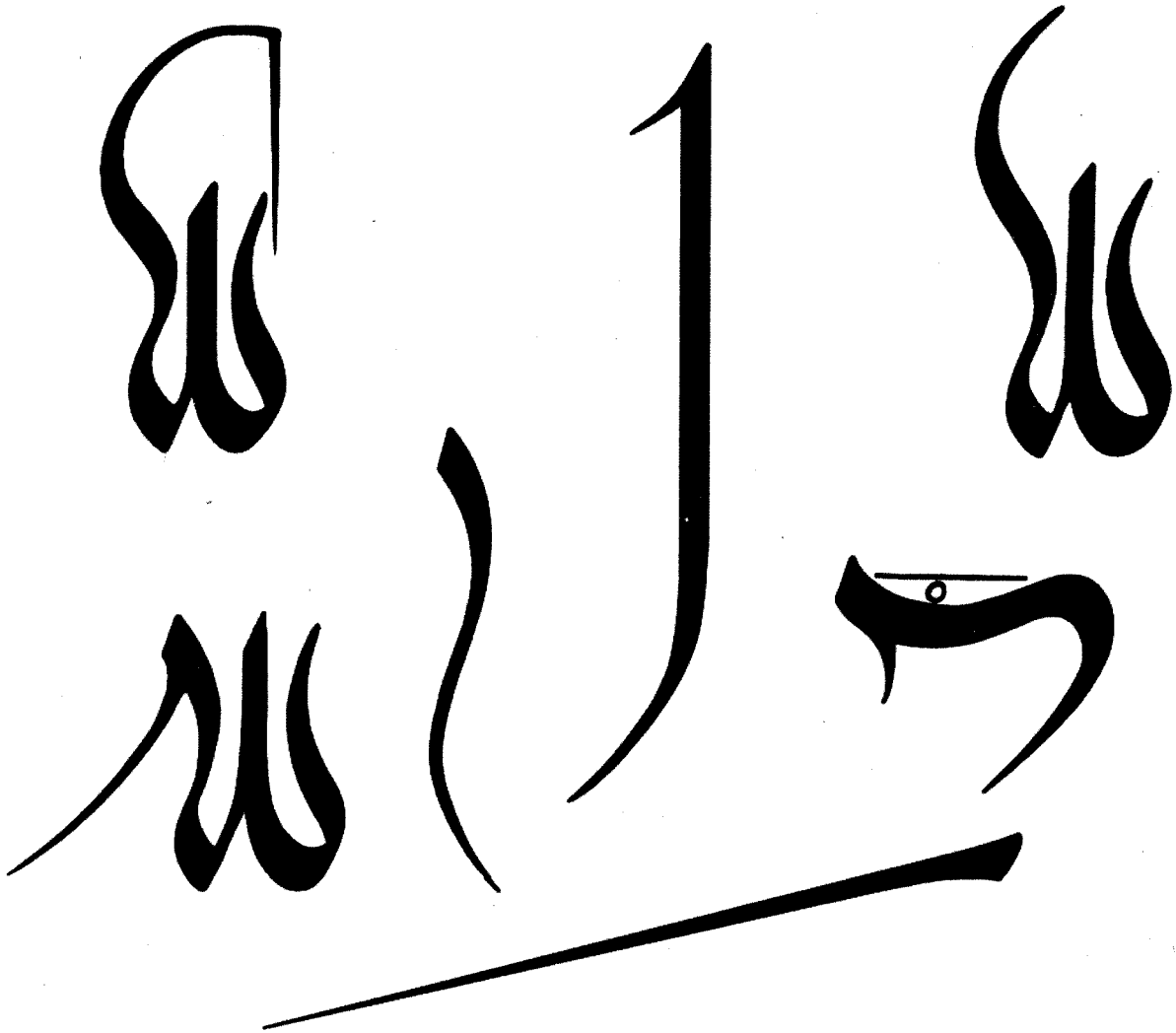

اعراب در خط معلّی

با قلم کوچکتر از متن(تقریباً نصف یا یک‌سوم قلم متن) نوشته می‌شود که به ضرورت فضا در متن کوچک و بزرگ نوشته می‌شود و در بعضی از جاها که فضای بیشتری وجود داشته باشد بزرگتر و در بعضی از جاها که فضای کمتری است کوچکتر نوشته خواهد شد.

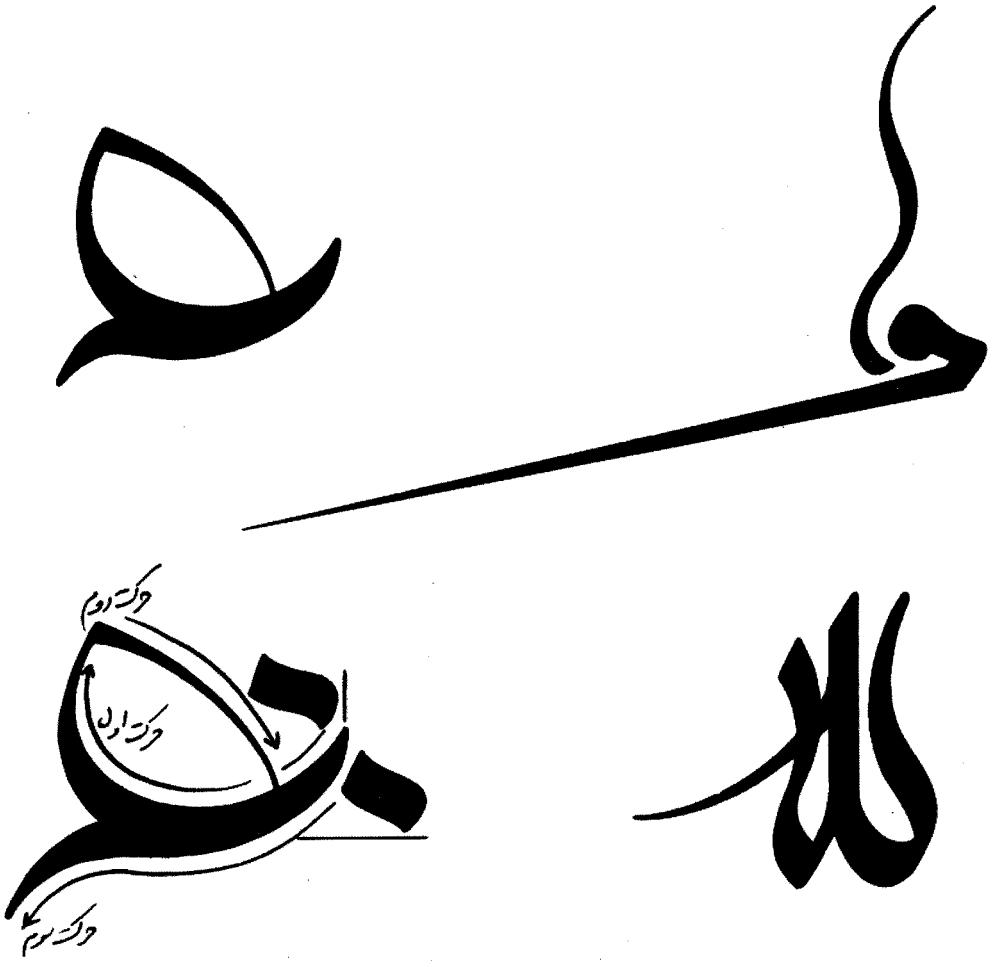

حرکت اول از راست به چپ با تمام قلم و در انتها به نیش قلم ختم می‌شود. حرکت دوم با نوک قلم نوشته می‌شود. و در حرکت سوم با تمام قلم از راست به چپ و به سمت پایین و به صورت موج دار نوشته می‌شود.

ترکیب‌ها

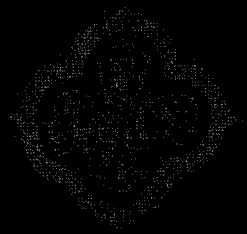

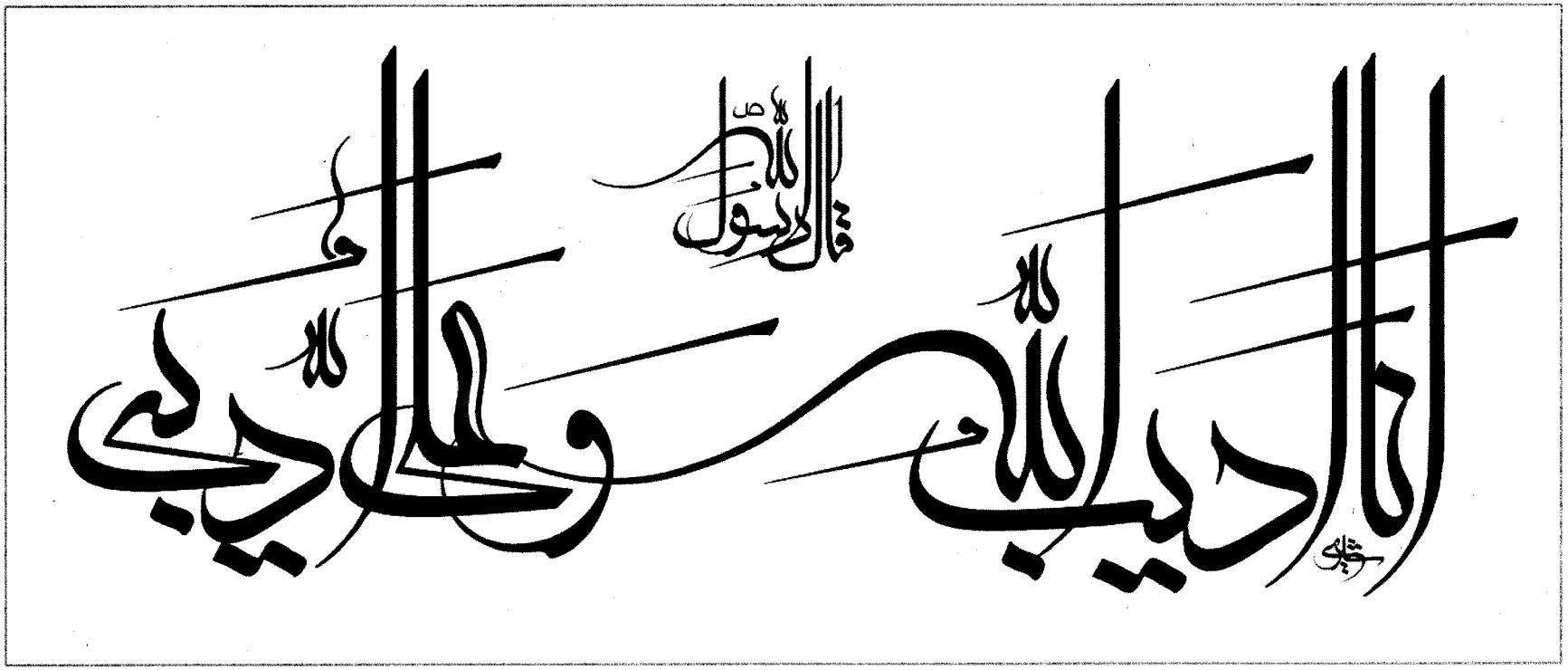
قال رسول الله ص
انا مدینة العلم وعلی بابها

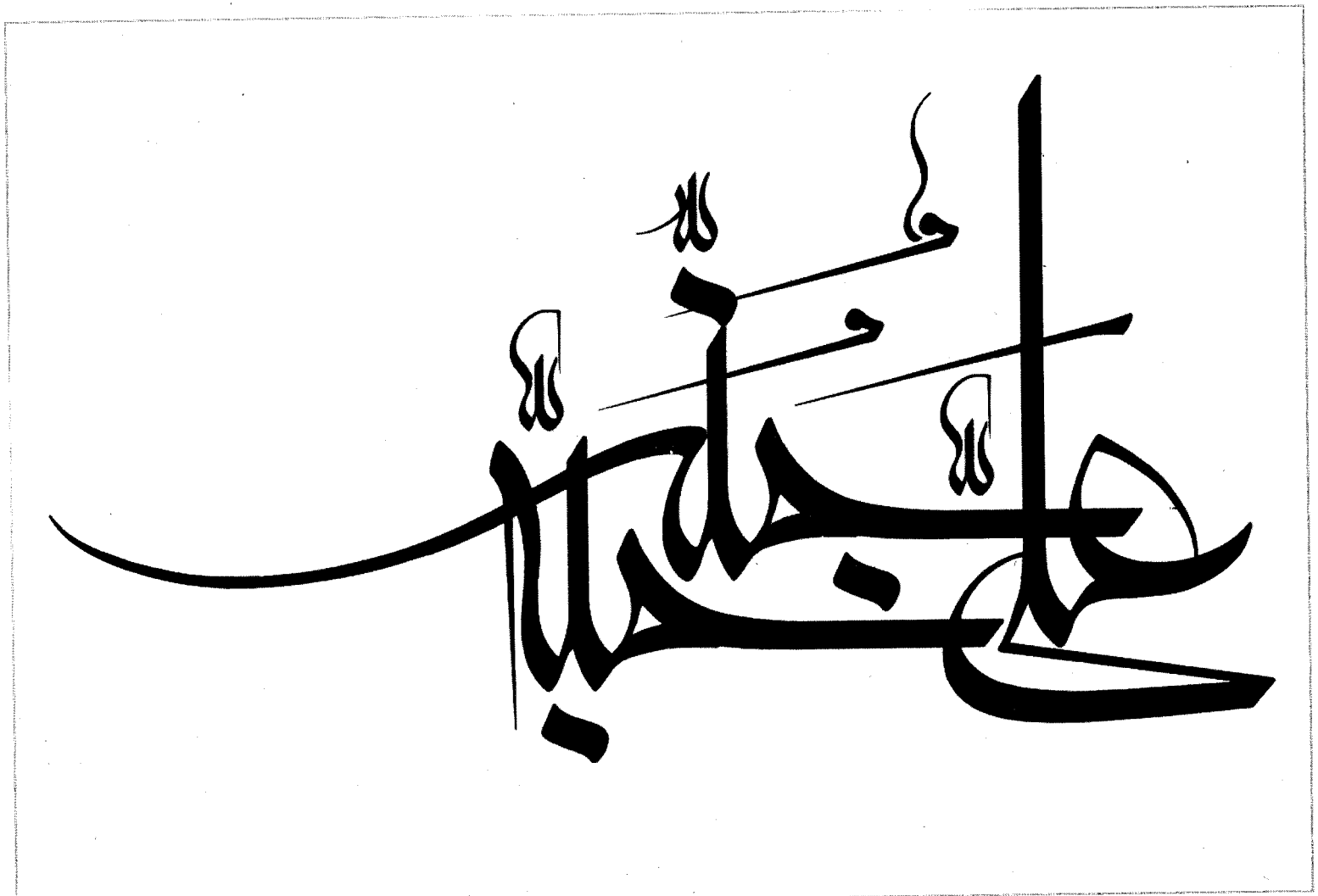

قال رسول الله ص
انا مدينة العلم و علي بابها

السلام علیک یا امیر المؤمنین

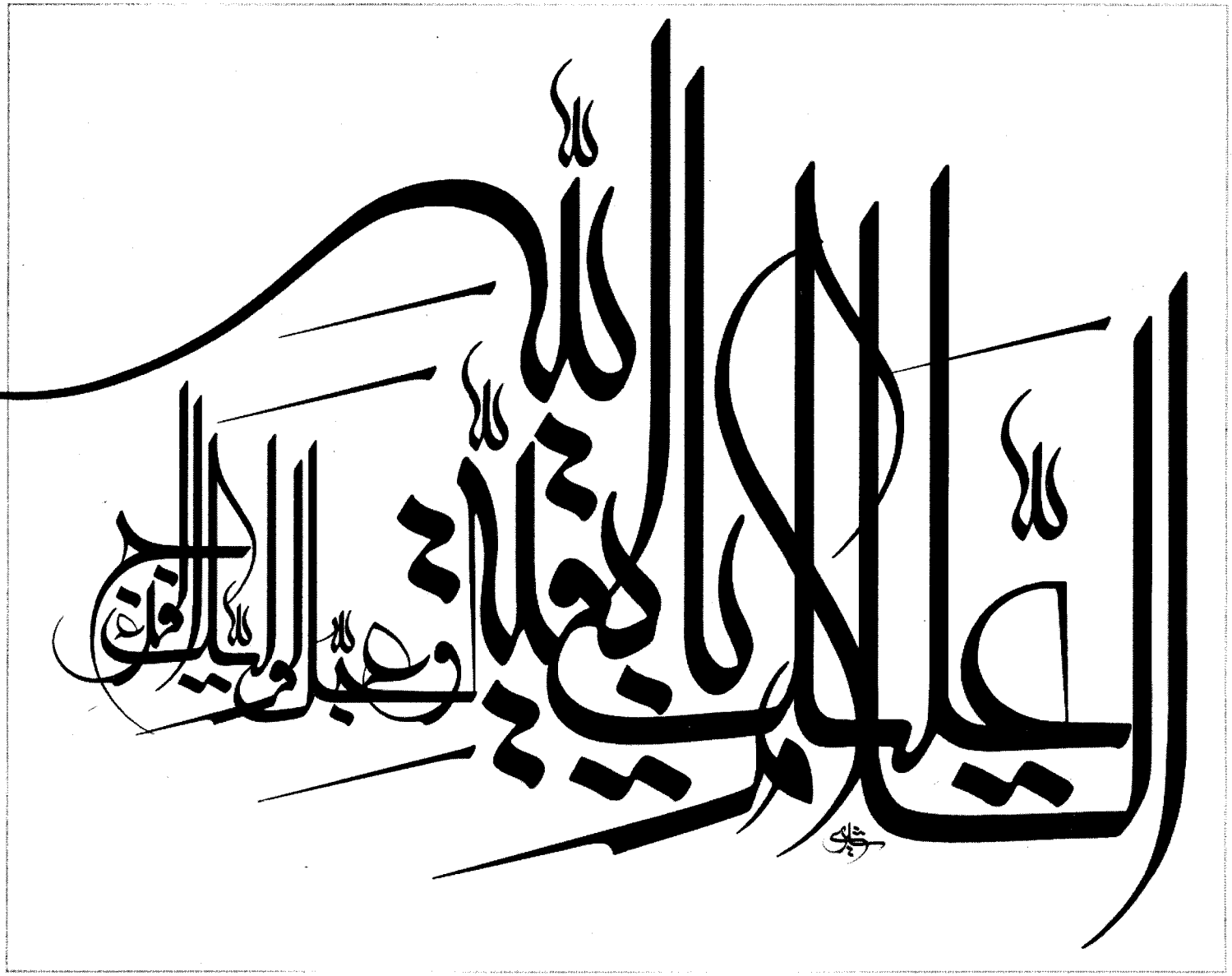

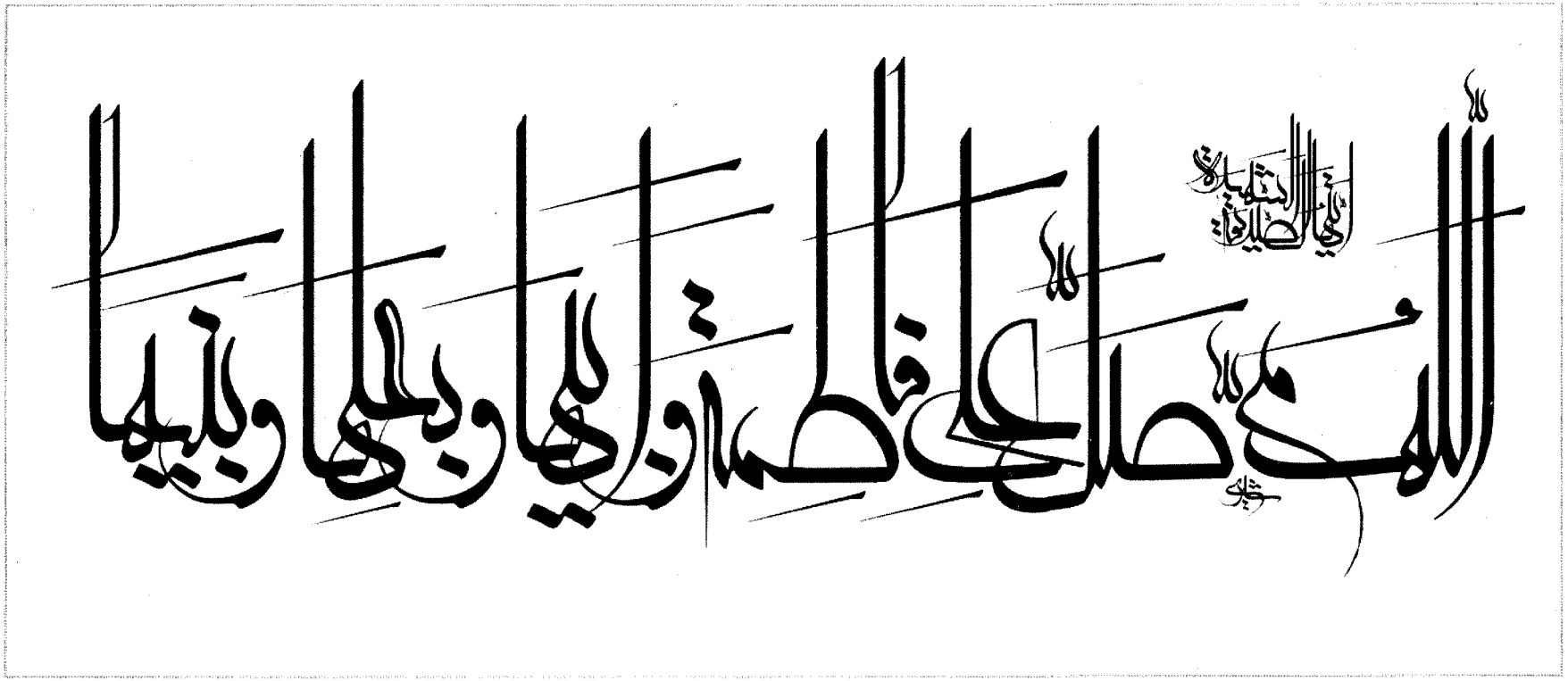
اللهم صل علی فاطمة وابیها وبعلها وبنیها

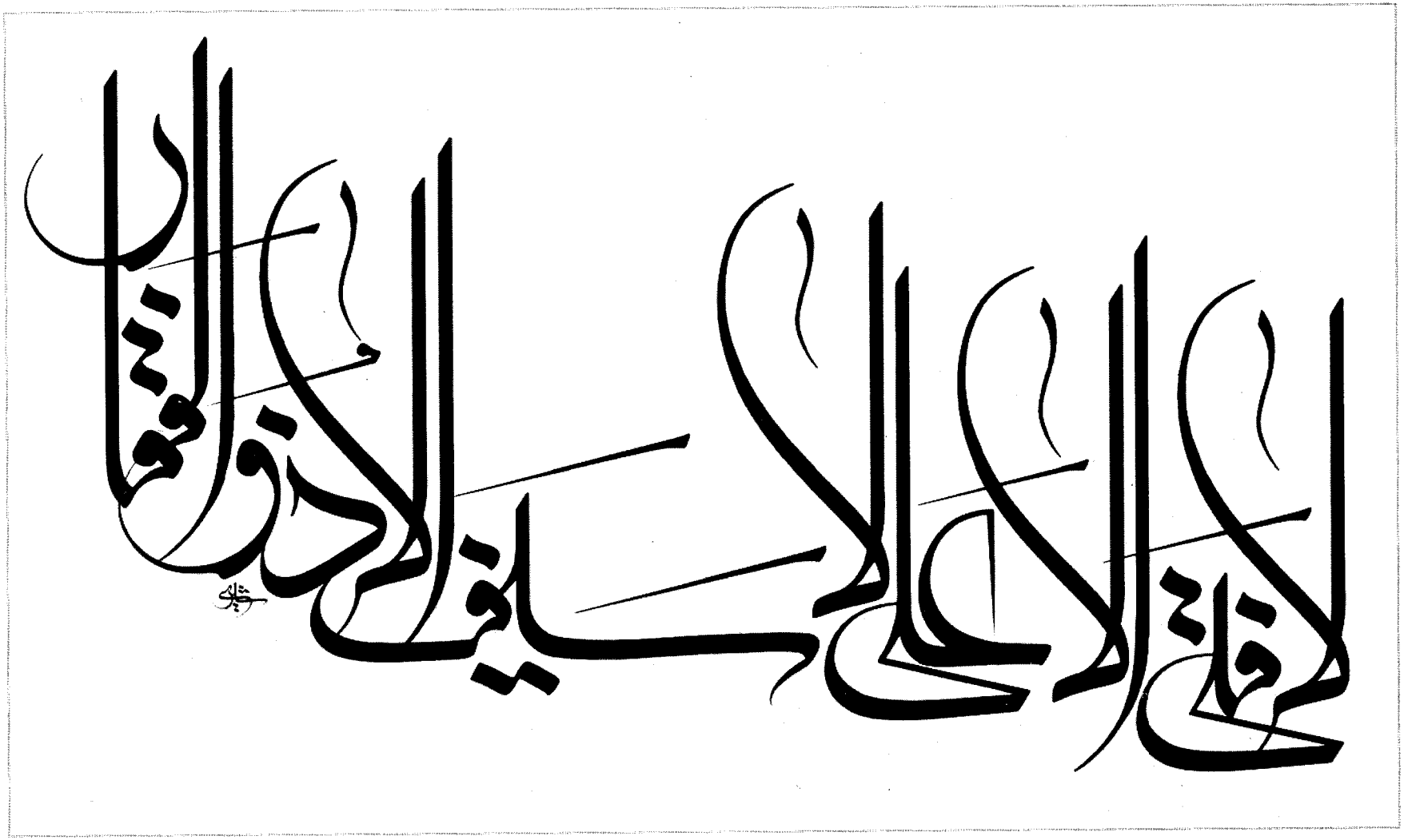

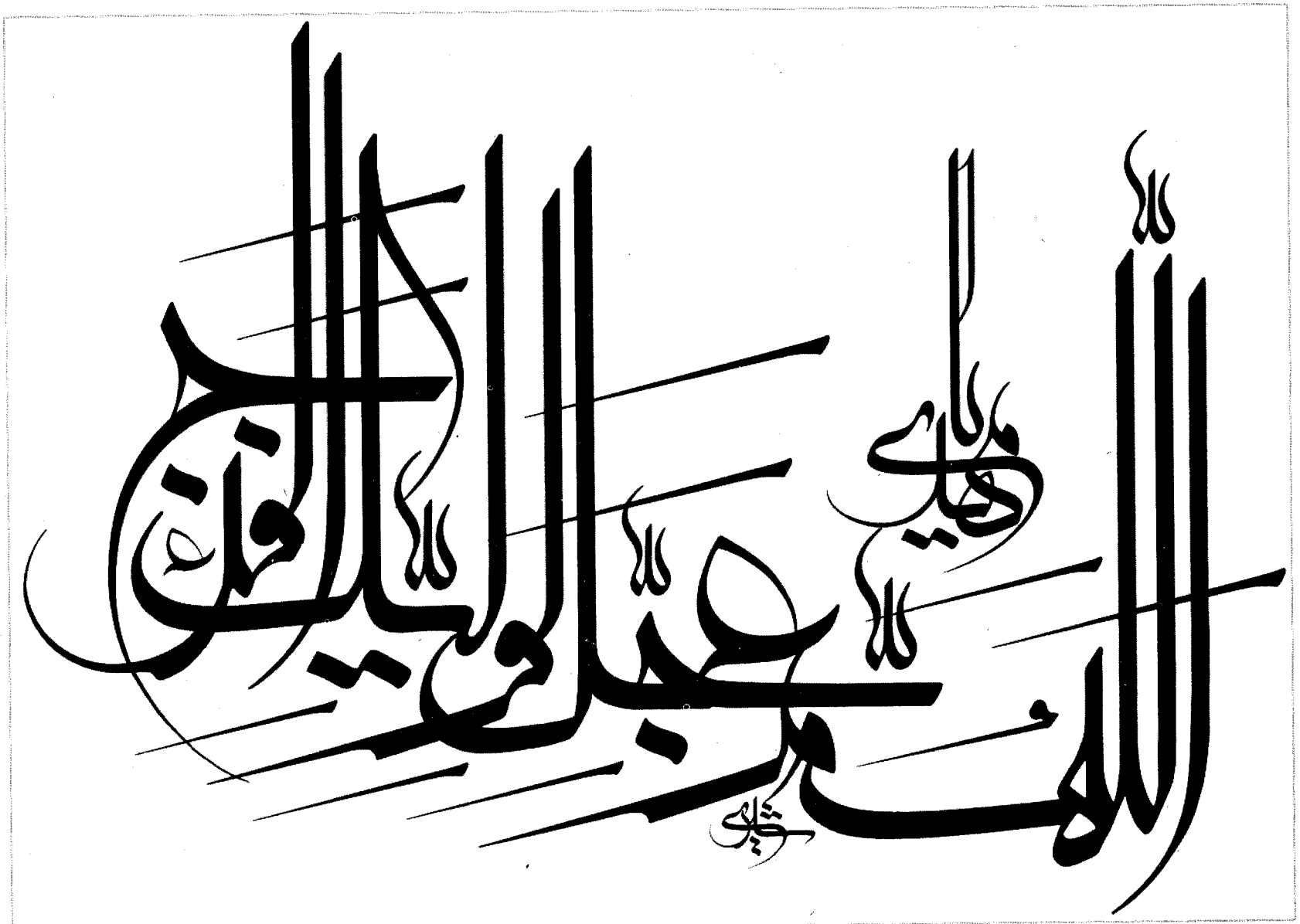

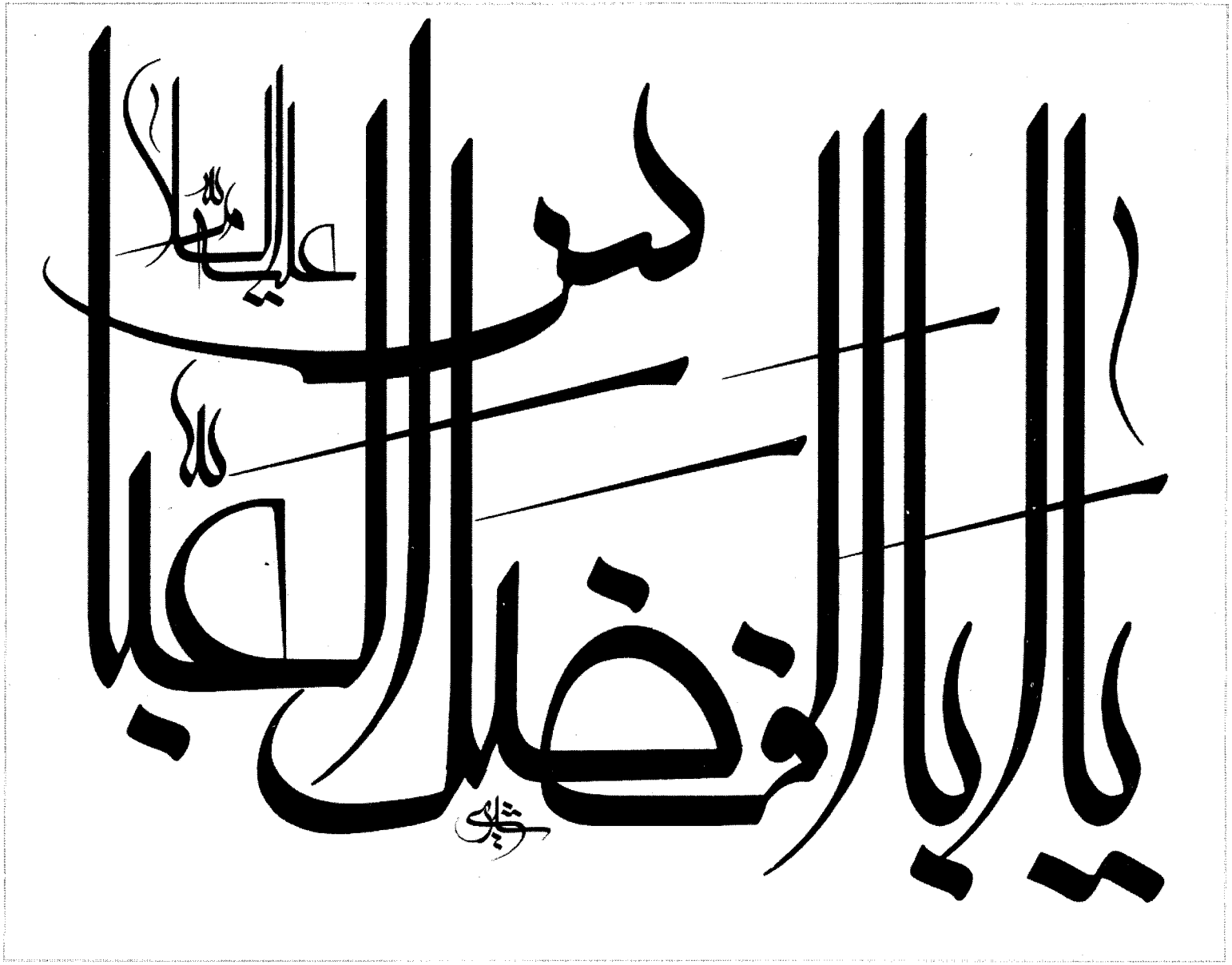
یا ایها الفضل العلیا
علیک منا سلام

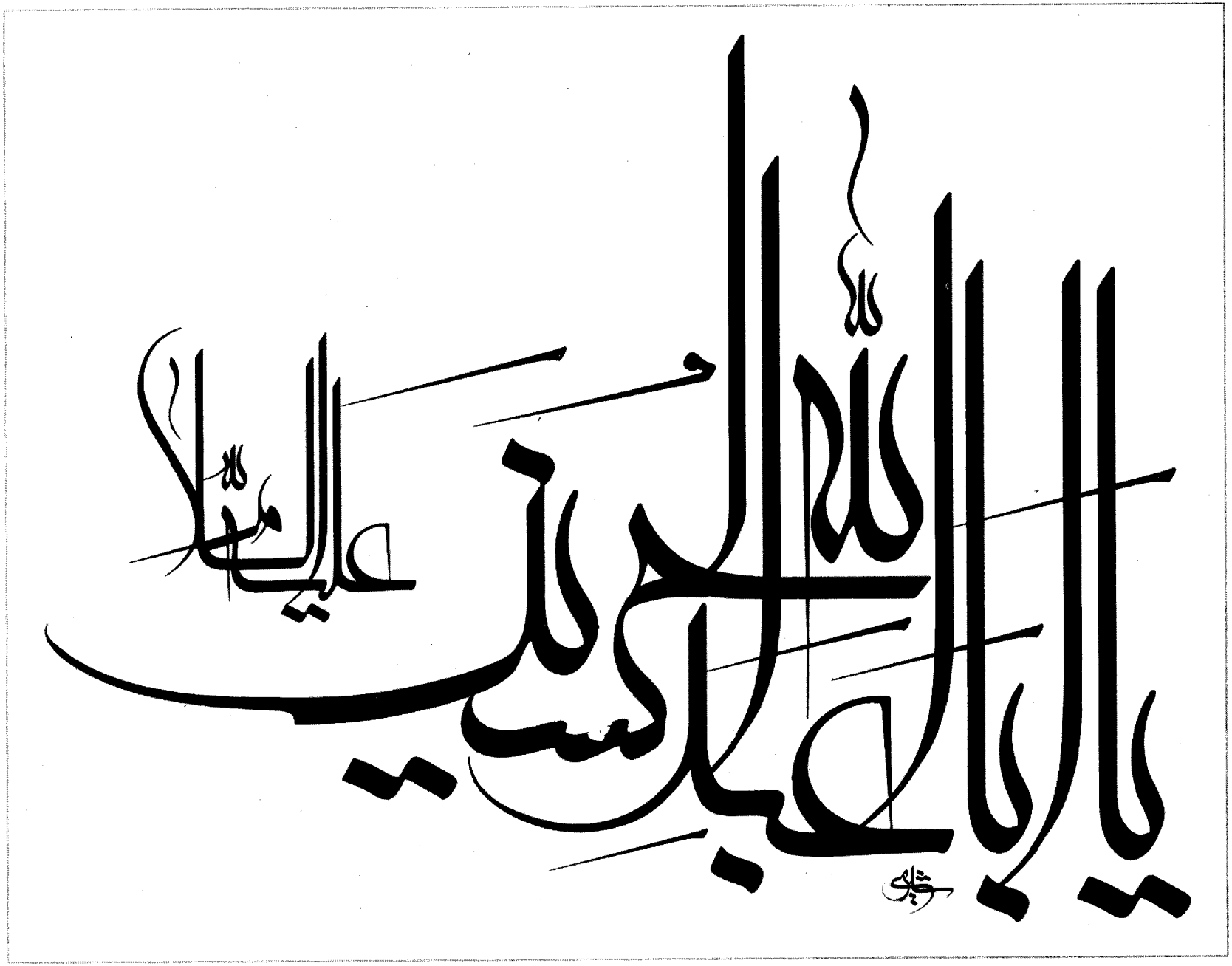
یا ایها العبد الصالح انت علیک السلام

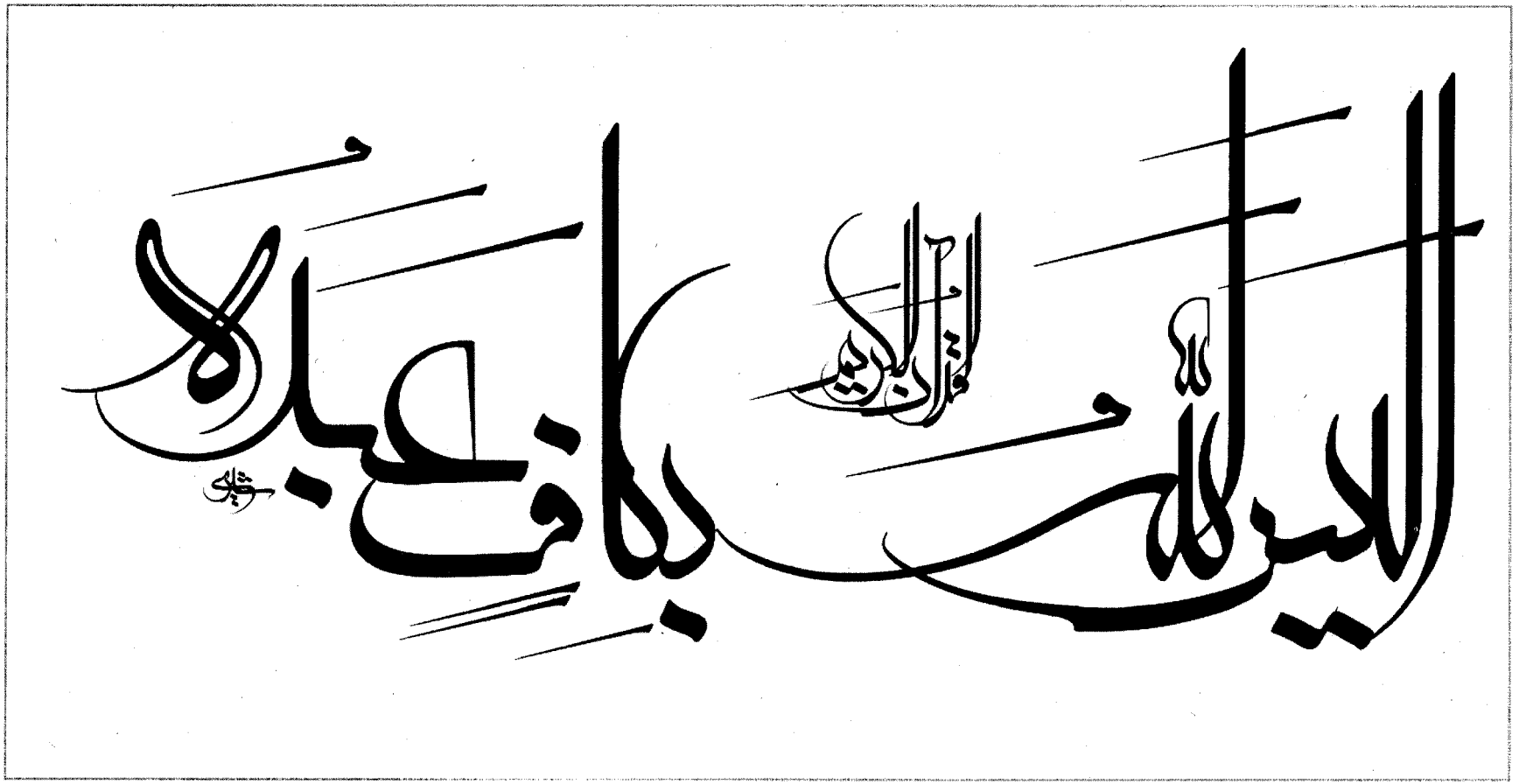
القرآن الکریم
الیس الله بکاف عبده

القرآن الکریم
الا بذکر الله تطمئن القلوب

سبحان الله
القرآن الکریم
عما یصفون

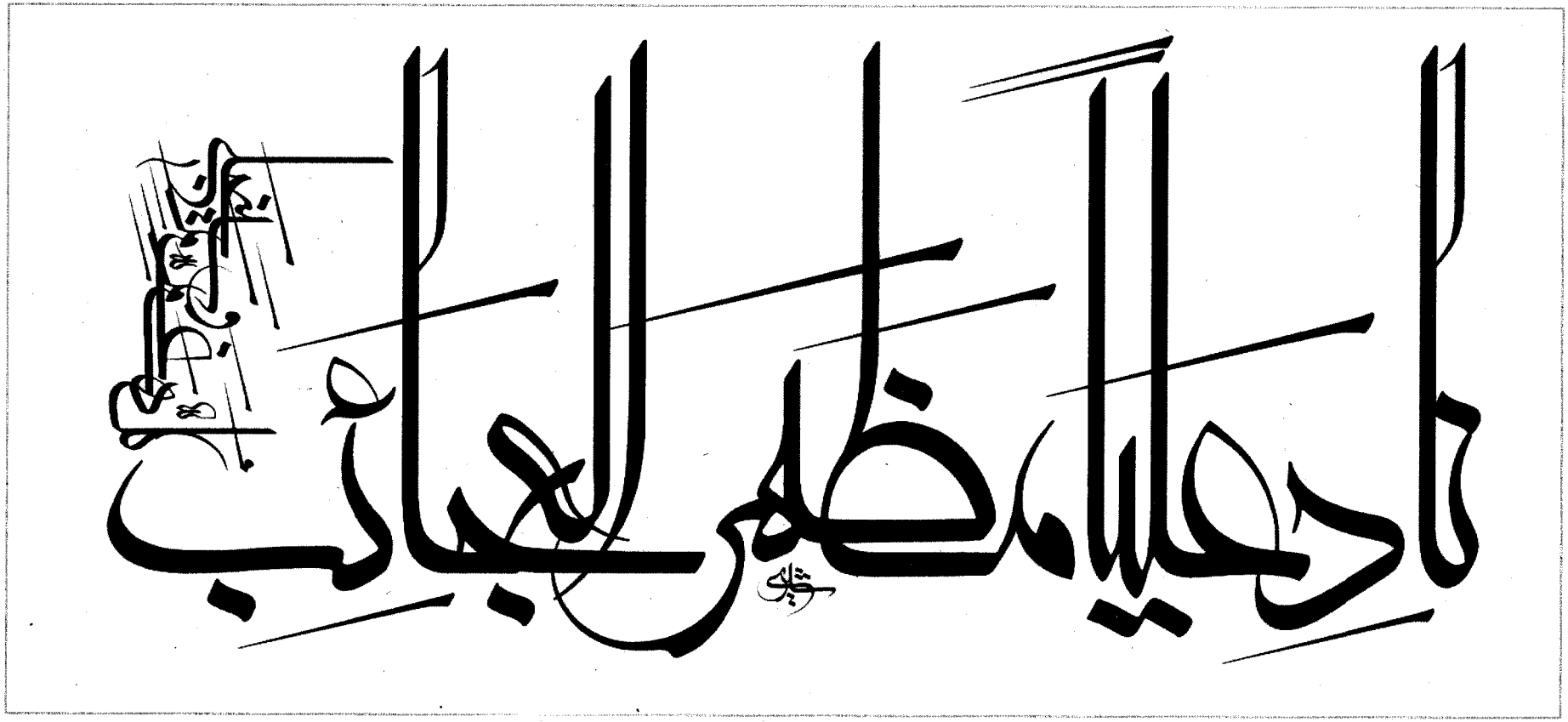
نادعلیا مظهر العجائب

اهدنا الصراط المستقیم
قرآن کریم

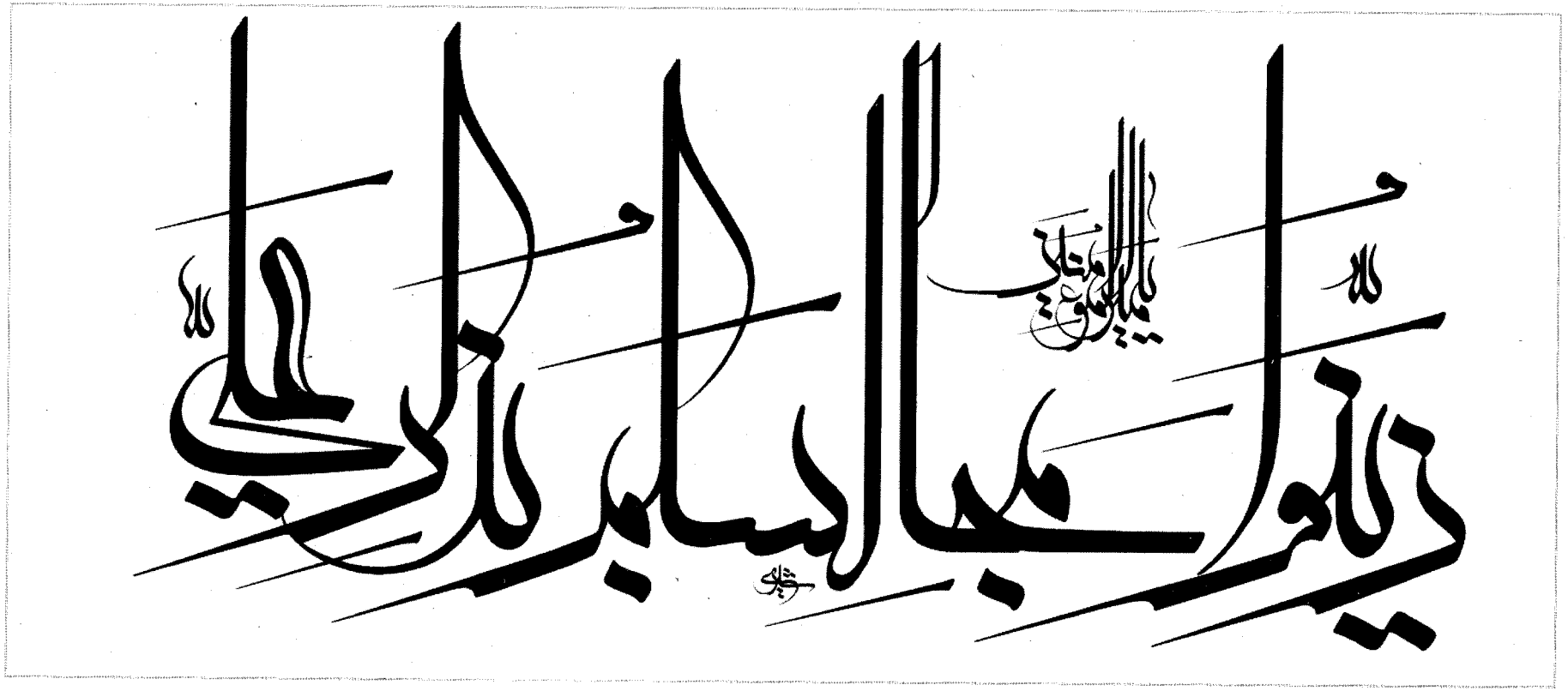

الحمد لله رب العالمین
قرآن کریم

یا غیاث المستغیثین

القرآن الکریم
وهو علی کل شیء قدیر

القرآن الکریم
وهو علی کل شیء قدیر

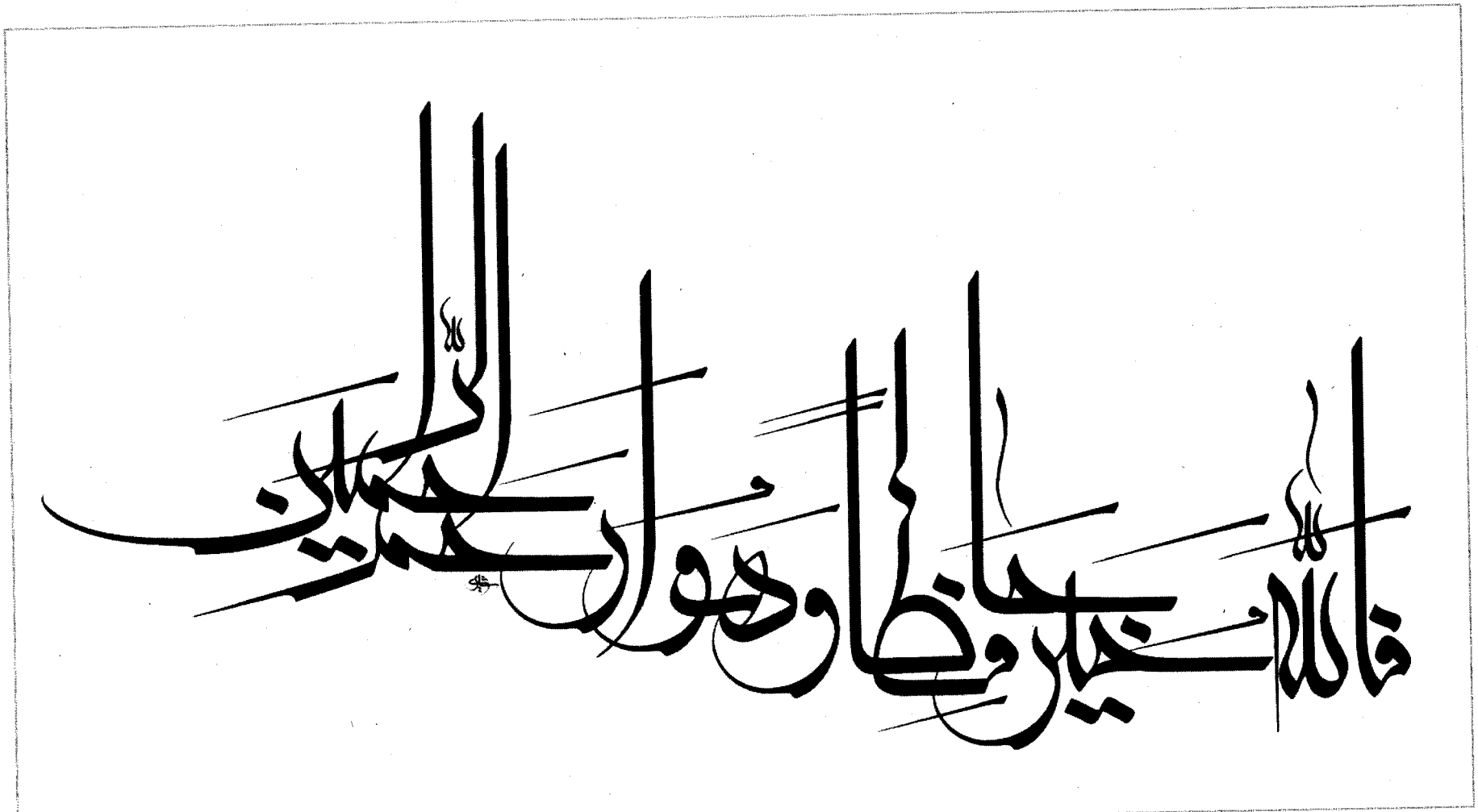

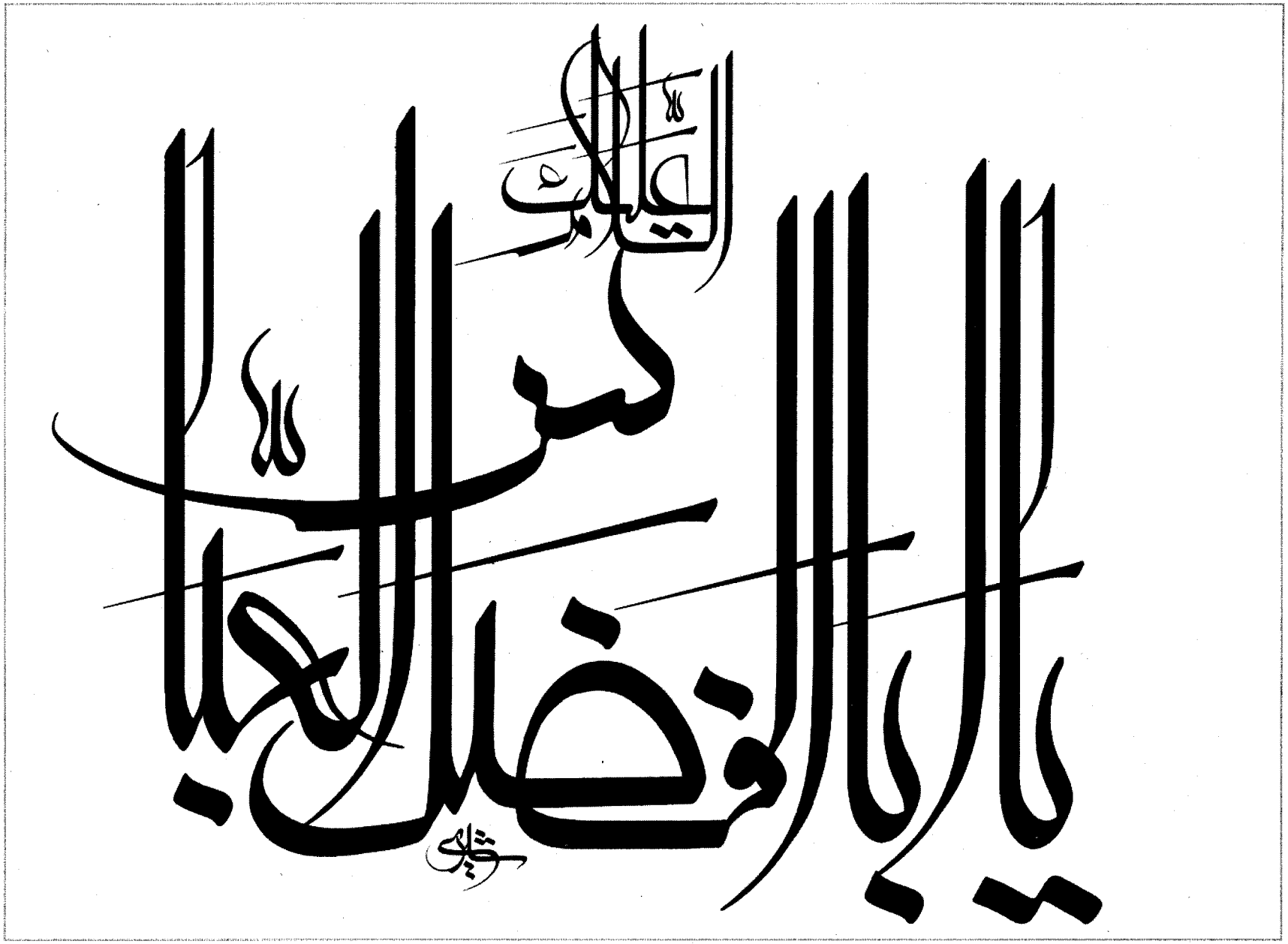

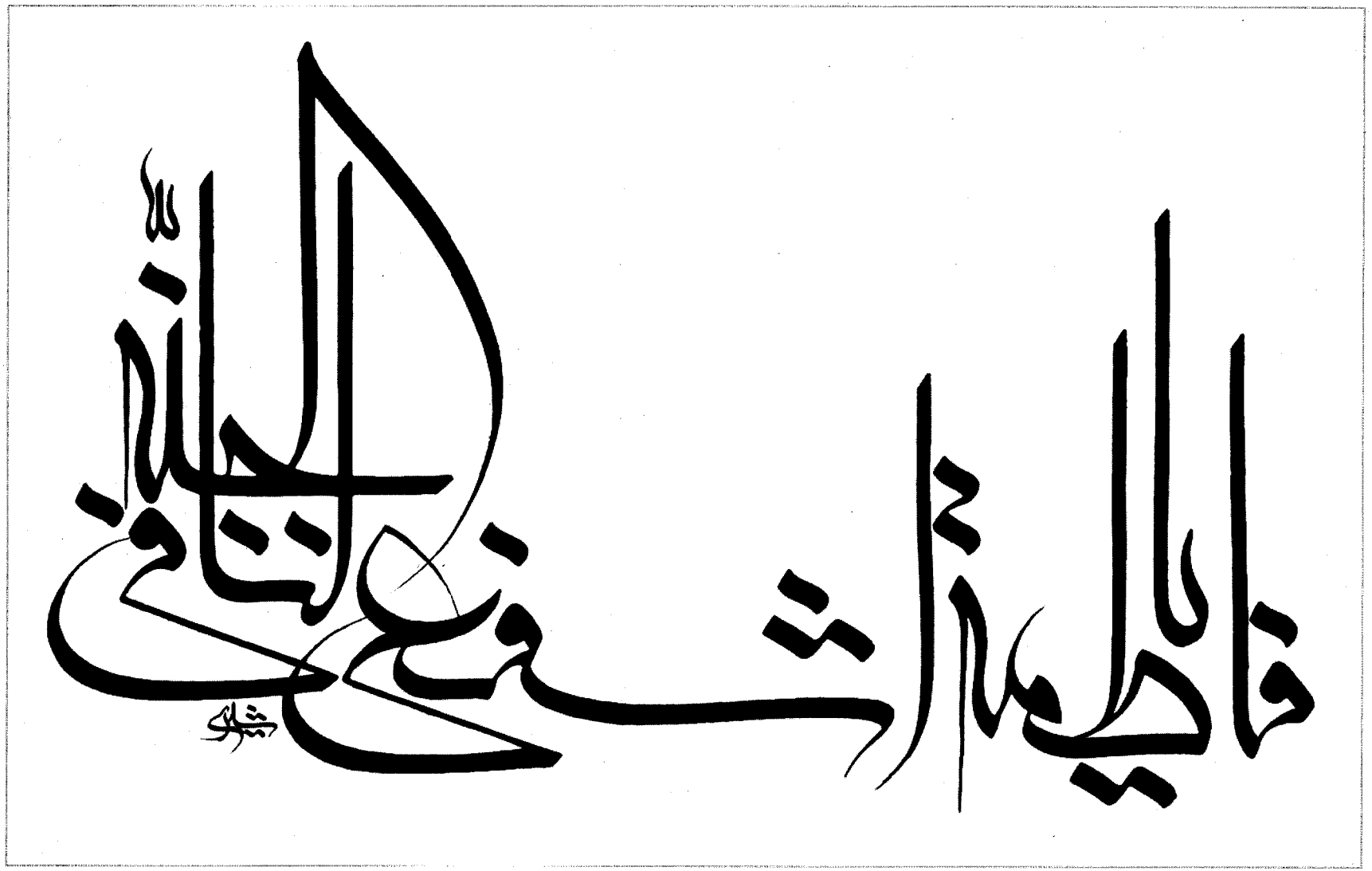

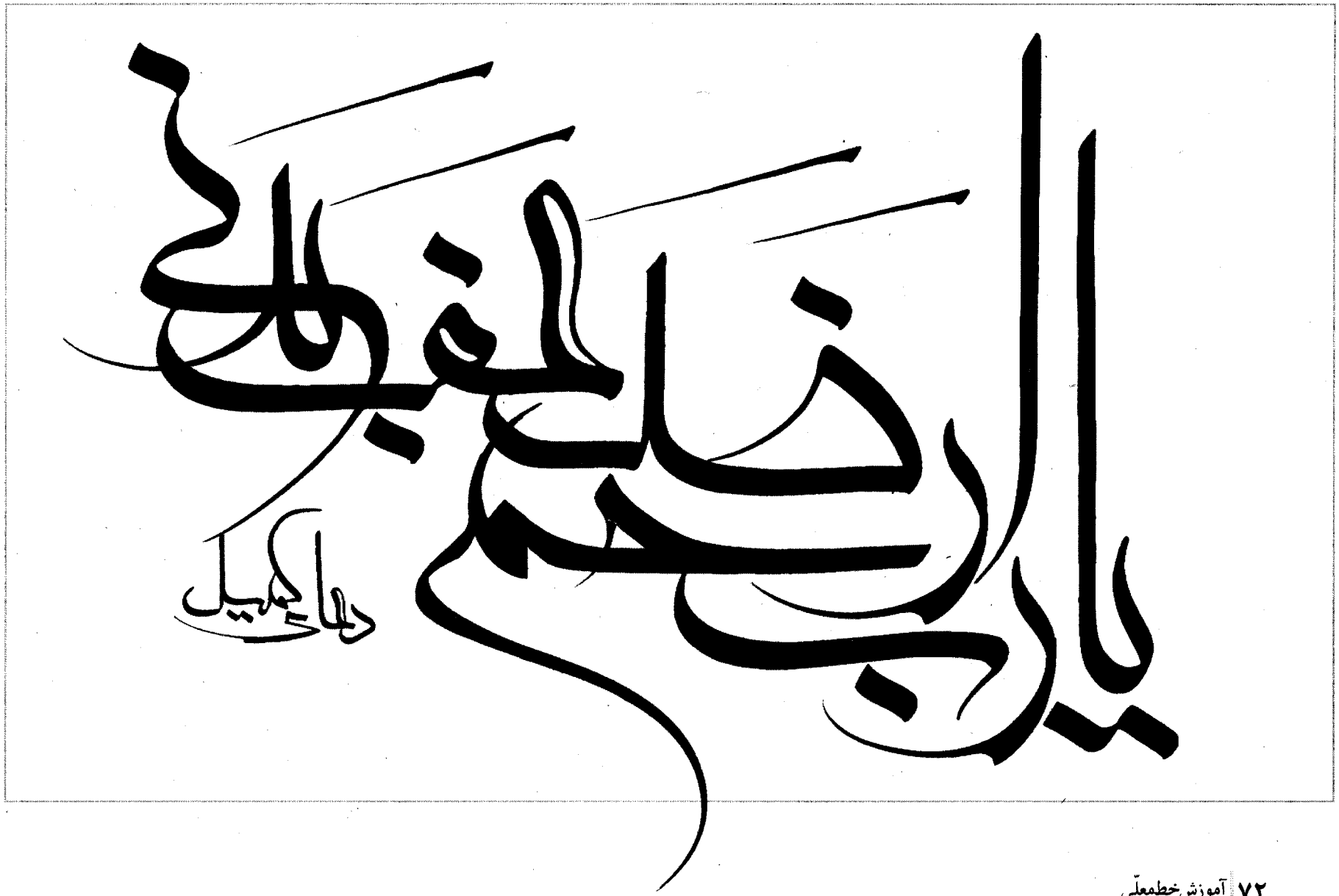
یارب ارحم علی المذنبینا
دعای کمیل

دعای الیل
یا من لوا ذره الوفا

یا صاحب الزمان ادرکنی
عجل الله تعالی فرجه

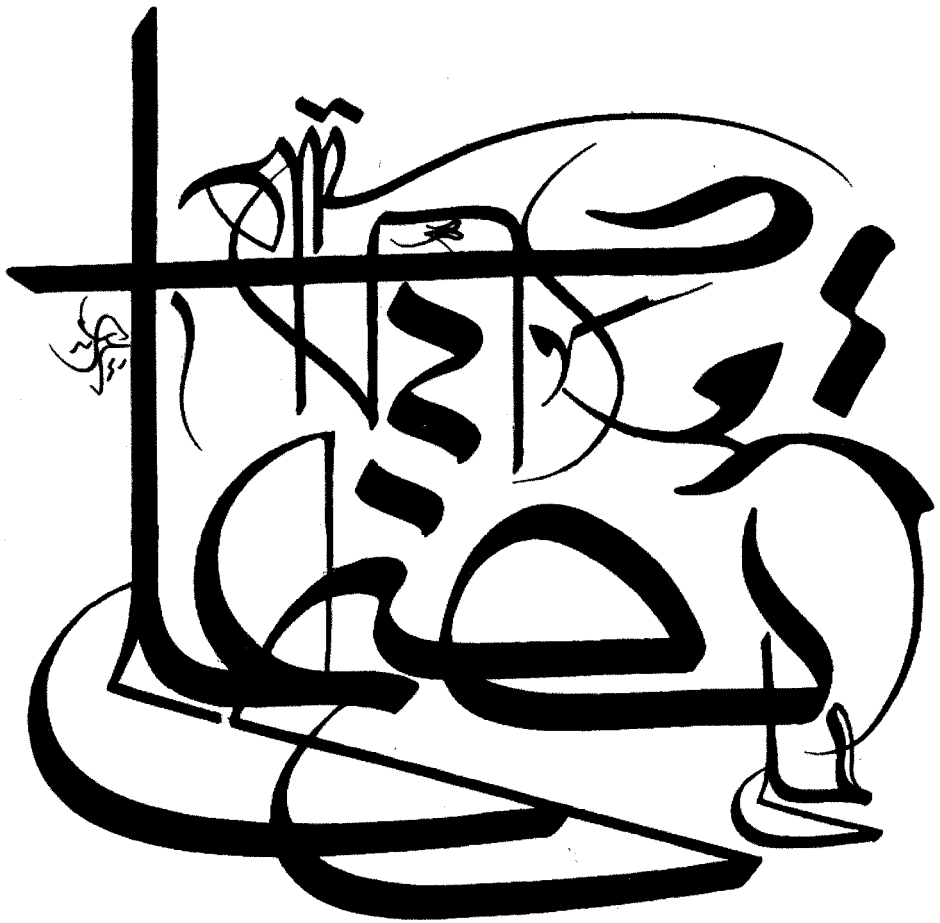

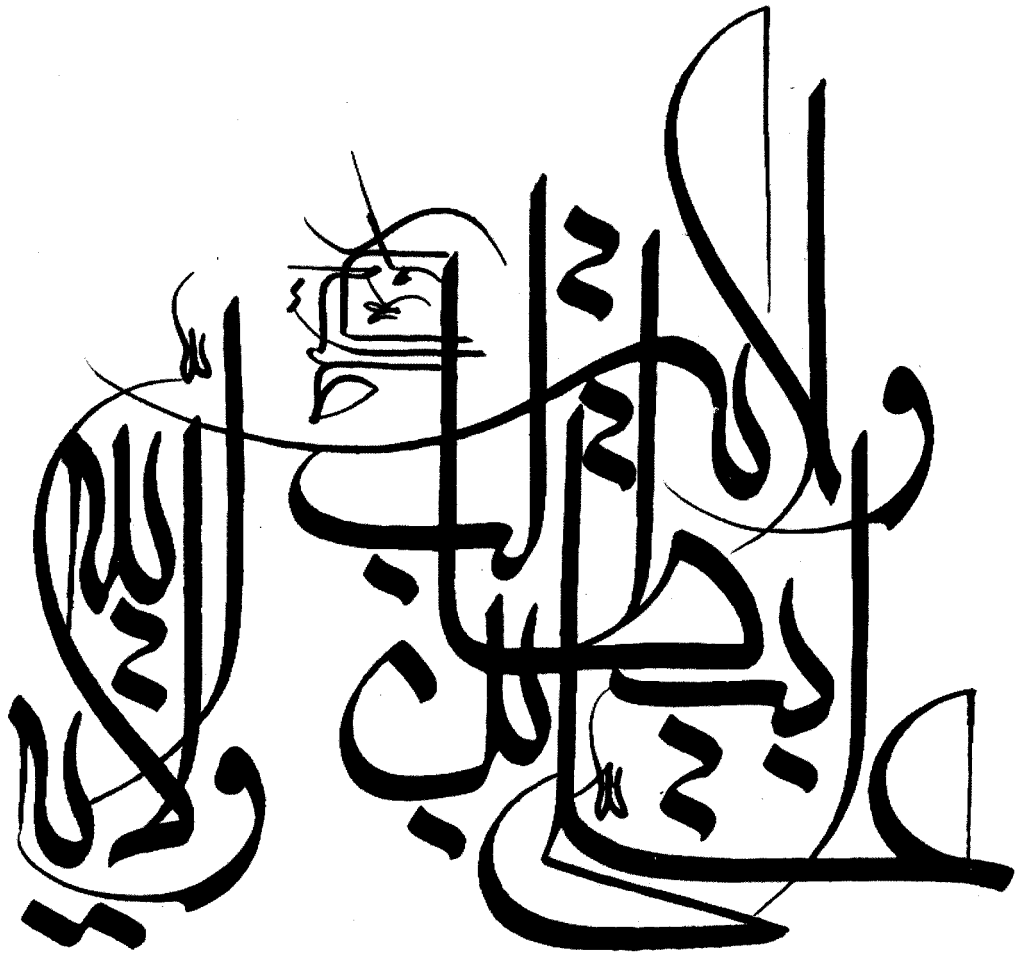

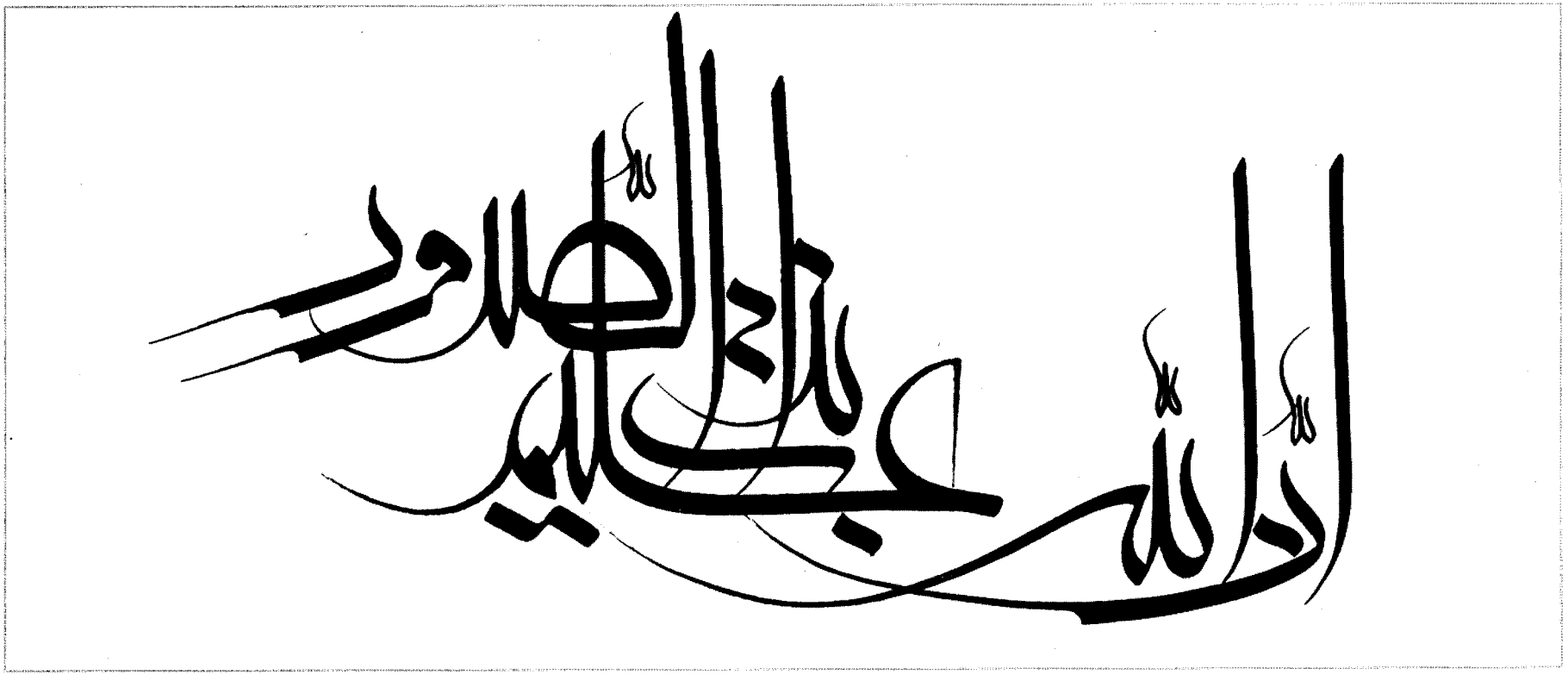

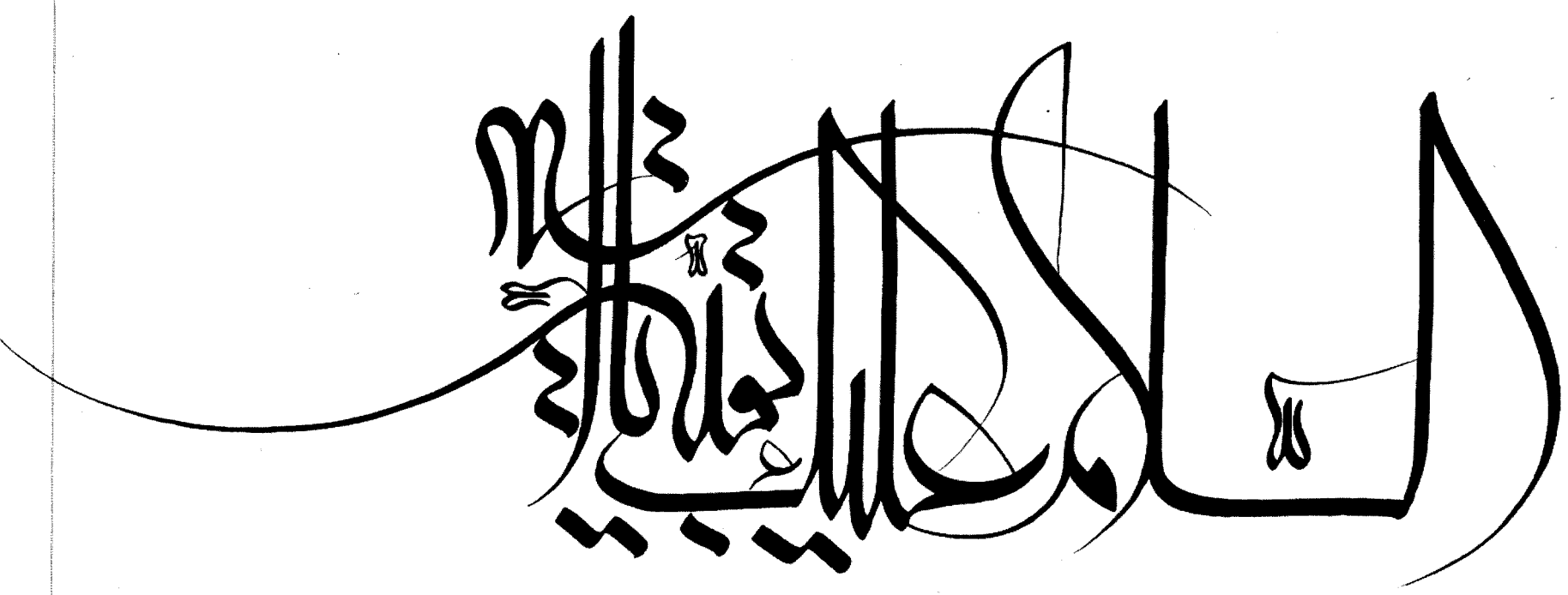

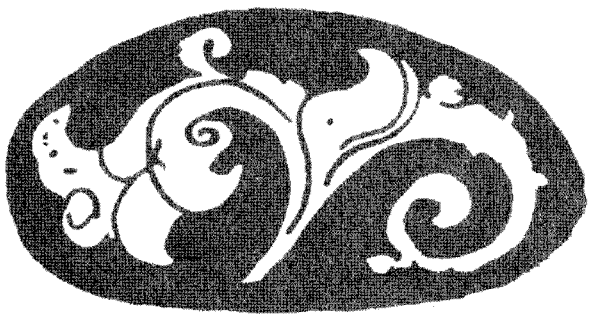

Learning Book
MOALLA

First Edition

By: Hossein Shiri

انتشارات هم‌میهن

ISBN:978-964-2876-01-3